

EDİTÖR

Doç. Dr. Emin CENGİZ

DİN EĞİTİMİ

Alanında Araştırmalar ve Değerlendirmeler

MART
2025

İmtiyaz Sahibi • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni • Eda Altunel
Yayına Hazırlayan • Gece Kitaplığı
Editör • Doç. Dr. Emin CENGİZ

Birinci Basım • Mart 2025 / ANKARA

ISBN • 978-625-388-269-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı

Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt
No: 22/A Çankaya/ANKARA Tel: 0312 384 80 40

www.gecekitapligi.com
gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt
Bizim Buro
Sertifika No: 42488

Din Eğitimi Alanında Araştırmalar ve Değerlendirmeler

Mart 2025

Editör:
Doç. Dr. Emin CENGİZ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

DİN EĞİTİMİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN TEMELLENDİRİLMESİ

Hüseyin Emre DURAN.....1

BÖLÜM 2

DİN EĞİTİMİ YOLUYLA HELAL GIDA BİLİNCİNİN KAZANDIRILMASI

Şule SEVİNÇ, Hamza AKTAŞ17

BÖLÜM 3

ÇOCUK EVLERİNDE MANEVİ DANIŞMAN OLARAK GÖREVLENDİRİLEN DİB PERSONELİNDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Onur TOMBUŞ, Hamza AKTAŞ37

BÖLÜM 1

DİN EĞİTİMİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN TEMELLENDİRİLMESİ

Hüseyin Emre DURAN¹

¹ DİB, Din Hizmetleri Uzmanı, İstanbul, TÜRKİYE, huseyinemreduran@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6555-4600>

Giriş

Din, insanlık tarihiyle yaşıt olup en ilkel topluluklardan itibaren varlığını sürdüren evrensel bir olgudur. Bu olgu Batı’da Aydınlanma çağına, ülkemizde ise Tanzimat dönemine kadar eğitimin tüm unsurlarını etkileyen ve yönlendiren bir etkiye sahip olmuştur. Tanzimat ile beraber “dini eğitimden “din eğitime” geçiş yapılmış ve din, eğitim sistemi içinde müstakil bir ders olarak konumlanmıştır (Aydın, 2017).

Osmanlı döneminde medreseleri ıslah girişimleri istenilen düzeyde başarılı olamamıştır (Zengin, 2002). Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Tevhid-i Tedrisat kanunu kabul edilerek eğitimde birlik düşüncesi hayata geçirilmeye başlamıştır (Öcal, 2017). Medreseler de kısa bir süre sonra kapatılmıştır. İlkokul ve ortaokullarda din dersleri devam ederken ayrıca İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1930’ların başından itibaren din dersleri okul programlarından çıkarılmaya başlamış ve 1939-1949 yıllarında din eğitimi okul programlarında yer almamıştır. 1950’de demokrat parti iktidar olduğunda din dersleri okullara tekrar konulmaya başlamıştır (Gündüz, 1998).

Cumhuriyet dönemi boyunca din eğitimi seçmeli-zorunlu, program içi-program dışı, kredili-kredisiz ve din eğitiminin hiç olmadığı dönemler olmak üzere her türlü tecrübeyi yaşamıştır. Tarihsel süreçte bu kadar farklı yolların denenmesinin altında yatan birçok neden vardır. Bunların başında dini öğrenme çabalarının birbirine bağlı ve müstakil olmak üzere birçok bilimi ortaya çıkarmasına rağmen dinin kendisinin bilim olma noktasında en sona kalmış olmasıdır (Bilgin, 1995). Diğer bir önemli neden de din eğitime ideolojik bakış açısıdır. Din eğitime bilimsel paradigmayla bakılmadığı zaman o, eleştirilerin odağında kalmaya devam etmiştir.

Din eğitimi tartışmaları dinin modern tarzda okullarda müstakil bir ders şeklinde yer almasıyla başlamıştır (Bilgin, 1995). Günümüzde din eğitiminin meşruiyetinden çok nasıl olması gerektiği ile ilgilenilse de hala bazı kesimler ve kişiler tarafından meşruiyet konusunda din eğitime eleştiriler yapılmaya devam etmektedir. Bu sebeple eleştirileri ortadan kaldırmak için din eğitiminin farklı açılardan temellendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bir olgunun varlığı kabul edildikten sonra yapılacak ilk iş onu temellendirmektir. Din olgusu da yok sayılamayacağına göre sorulması gereken soru “bireyin din eğitimi ve öğretimi ihtiyacı hangi açılardan ve nasıl temellendirilebilir?” olmalıdır (Kızılabdullah ve Yürük, 2012).

Din eğitimi örgün ve yaygın şekliyle her toplumda bir şekilde var olan bir olgudur. Tarihsel süreçte ülkeler kendi din-devlet ilişkileri, toplumsal yapı, felsefe ya da dünya görüşlerine (Aydın ve Osmanoğlu, 2016) göre din eğitimi politikaları geliştirmişlerdir. Laikliğin ortaya çıktığı Fransa’da bile devlet okullarında özel bir din dersi olmamasına rağmen sosyal bilgiler

içine serpiştirilmiş din dersi diyebileceğimiz bir din eğitimi vardır. Bugün ise din eğitimi örtük programla tarih, coğrafya gibi birçok derse serpiştirilerek genişletilmiştir (Köylü ve Turan, 2012).

Din eğitimi, tarihsel süreçte farklı tecrübelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Ancak her ne kadar günümüzde din eğitiminin nasıl yapılması gerektiği üzerinde durulsa da o hala ideolojik ve bilimsellikten uzak eleştirilere maruz kalmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, din eğitimi ile ilgili tartışmaların sonlanmasına katkı sağlamaktır.

1. Din Eğitiminin Temelleri

Din eğitiminin meşruiyeti ile ilgili çeşitli konular gündeme gelmektedir. Tartışmalar, din eğitiminin lüzumu, laik bir Türkiye’de din eğitimi ve öğretiminin yeri ve din dersinin zorunlu oluşu, din eğitimi mi yoksa din öğretimi mi, imam hatip liselerinin gerekliliği gibi hususlarda ağırlık kazanmıştır (Tosun, 1995).

Din eğitiminin okullarda olmasına karşı çıkanların ileri sürdüğü gerekçelerden biri, okulun din âlimi yetiştirmek gibi bir görevinin olmadığıdır. Oysa öğrenciler diğer derslerin de âlimi olmamaktadır (Selçuk, 1997). Buradan da anlaşılıyor ki din eğitimi, öğrencilerin hayatta var olan her şeyin eğitime konu edilmesinden hareketle okullardaki yerini almak zorundadır. Din konusunda âlim olmak isteyenler ise -tıpkı diğer mesleklerde de olduğu gibi- İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültesini tercih edebilmektedir.

Tartışmaların odağındaki bir başka konu da “din eğitimi” ve “din öğretimi” kavramlarının anlamlarıdır. Öğretim yapıldığında sadece salt bilgilendirme olacağı ve eğitim yapıldığında dindar yetiştirmek hedeflendiği yorumları yapılmaktadır. Oysa eğitim, öğretimi de kapsayan bir kavramdır. Dini eğitimin yapıldığı bir din dersi, imanı garanti edemeyeceği gibi, din eğitiminin yapıldığı bir dersin de imanı kazandıramayacağı söylenemez.

Eğitim kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” olarak ifade edilmiştir (TDK, 2019). Öğretim ise “Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, tedrisat, talim, öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işi” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2019). Bakıldığında bu iki kavramın genel olarak aynı hedeflere sahip olduğu görülmektedir.

Eğitim ve öğretim kavramlarını toplum olarak farklı anladığımızın örneklerinden biri de Millî Eğitim Bakanlığı ile ilgilidir. Millî Eğitim Bakanlığı’nda 1961 yılında mevcut bulunan “Din Eğitimi Daire

Başkanlığı”, 1964’te “Din Eğitimi Genel Müdürlüğü” adını almış ve 1983’de ise “Din Öğretimi Genel Müdürlüğü” olmuştur (Aydın, 2017). Bu kavramsal dönüşüm, eğitim ve öğretim kavramlarında ortak bir anlayış geliştirilemediğini göstermektedir.

Bu ve benzeri eleştirileri ortadan kaldırmak için din eğitimi ideolojik ve siyasi açılardan arındırılarak bilimsel zemine oturtulmalıdır. Problemlerin çok yönlü sorgulanması, din eğitiminin sağlam temellere oturtulması ve herkesi ikna edebilecek bir temele dayandırılması gerekmektedir. Din eğitiminin dayanakları, varlık gerekçeleri, din eğitimine ihtiyaç olup olmadığı, ihtiyaç varsa vazgeçilemez olup olmadığı, genel eğitime katkısının olup olmayacağı ve ne ölçüde olacağı gibi soruların cevapları aranmalıdır (Aydın, 2017).

Temellendirmenin merkezinde birey yer almalıdır. Bireyde aşkın bir varlığa bağlanma, inanma ve bunun doyurulması ihtiyacı ortaya çıkar. Birey bir toplum içinde yaşıyor olduğuna göre ikinci olarak temellendirilecek şey, bireyin toplumsal uyumu ve doyumu ihtiyacıdır. Bireyin yaşadığı toplumdaki kültürün en önemli ve en büyük unsurlarından biri de din olgusudur. Eğer din eğitimi ve öğretimi yok sayılırsa kültürün de önemli bir bölümü yok sayılmış olacaktır. Bireyin eğitimi sadece yaşadığı toplumla ilişkileri ile sınırlı değildir. “Küçük bir köy” haline gelen dünyada insanlar, kültürel olarak karşılaşmakta ve insanlar arası ilişkilerde problemler ortaya çıkmaktadır. Bu noktada din eğitimi ve öğretimi evrensel olanı da göz önünde bulundurarak önce kendi din ve kültürünü daha sonra diğer kültürleri ve dinleri öğretmelidir. Felsefi temellendirmede ise bireyin bu ihtiyacının neden doyurulması gerektiği ve bu kabulün nasıl yapılacağı hususunda bir cevap aranır. Hukuki temellendirme ise birey merkezli bir anlayışla hareket ederek din eğitimi ve öğretiminin hukuksal bir zeminde ele alınmasıdır (Kızılabdullah ve Yürük, 2012).

Din eğitimini temellendirme girişimleri genel olarak altı kategoride ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada da din eğitimini temellendirirken bireysel, toplumsal, kültürel, evrensel, felsefi ve hukuki temellerden bahsedilecektir.

1.1. Bireysel/İnsani Temel

İnsanlar tarih boyunca benzer ve farklı yönleriyle aşkın bir varlığa inanma eğiliminde olmuşlardır. Antropolojik çalışmalar göstermektedir ki ilkel toplumlarda dahi bir inanç sistemi var olmuştur. Buna ilaveten psikoloji araştırmaları, özelde de din psikolojisi araştırmaları inanma ve din duygusunun her insanda doğuştan var olduğunu ortaya koymuştur. Doğuştan gelen bu duygu hem bir ihtiyaç hem de bir yetenektir (Tosun, 2017).

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an'da da Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi (Enam 6/74-79) insanda fitri olarak var olan aşkın bir varlığa inanma ve onu arama eğilimi açıkça görülmektedir. İnsanlar potansiyelinde bulunan bu eğilimi farklı yollarla doyurmak ister. Bu ihtiyaç da ailede, okulda, toplumda ve bireysel olarak doyurulabilir. Ancak bu eğitim nitelikli ve sağlıklı bir şekilde ancak okullarda yapılabilir.

Din, insanın bireysel ve sosyal kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak onun hayatındaki tüm faaliyetleri kuşatmıştır. Din, ahlaki yargılarda, kıymet ölçülerinde, dünya görüşünde ve hayatı anlamlandırmada insan için temel bir referans olmuştur (Cebeci, 2015).

İnsanın din duygusu yok olmaz. Ancak eksik veya yanlış doyurulabilir. Bu sebeple eğitimden beklenen görev bu eksik veya yanlış yaklaşımların önüne geçmektir (Tosun, 2017). Eğitimin bütüncül bakış açısı da bunu gerektirir. İnsani temel, bireyin hayatı yorumlamasında ve yaşamına bir anlam kazandırma noktasında ihtiyaçları olduğunun bilincinde olarak bu duygunun karşılanmasını öngörür (Bilgin, 1995).

Hayatın dinle ilgili problemleri, diğer problemlerden yani bir matematikten, fizikten daha az karmaşık değildir. Bunun için de uygun bilgiler ve metotlar üretilmelidir (Bilgin, 1995). Buradan hareketle diğer dersler gibi din dersleri de öğrencilerin dinle ilgili problemlerini çözmelerine ve dinle ilgili teorik ve pratik bilgileri öğrenmelerine yardımcı olabilir.

İnsanlar, tarih boyunca aşkın bir varlığa inanma eğiliminde olmuş ve bu inanç, insanın doğasında var olan bir ihtiyaç ve yetenek olarak kabul edilmiştir. Din, bireylerin hem kişisel hem de sosyal kimliklerini şekillendiren temel bir referans kaynağıdır. Eğitimin görevi, insanın din duygusunu doğru ve sağlıklı bir şekilde doyurmak, eksik ya da yanlış yaklaşımlardan kaçınmaktır. Bu bağlamda, din eğitimi, bireylerin dinle ilgili problemleri çözmelerine ve hayatlarına anlam kazandırmalarına yardımcı olabilir.

1.2. Toplumsal Temel

Toplumsal hayat anayasalar, yasalar, kurallar, ilkeler ile idame ettirilebilir. Din de toplumsal davranışlar konusunda belirleyici rol oynadığından, bireylerin topluma uyumu noktasında dinin, eğitim sisteminin içinde yer alması gerekmektedir (Tosun, 2017). Çünkü okullar insanın ihtiyaç duyduğu konularla ilgili öğrencileri bilgilendirmek durumundadır.

Din sadece Tanrı ile birey arasındaki ilişkileri düzenleyen bir olgu değil, aynı zamanda insanların birbirleriyle olan ilişkilerini de düzenleyen bir olgudur (Kızılabdullah ve Yürük, 2012). Dinlerin bireyle ilgili vazettiği ritüeller, emir ve yasaklar, toplumsal yönü olan unsurlardır.

Eğitimin çift yönlü bir görevi bulunmaktadır. Toplumdaki mevcut değerleri ve hukuk düzenini yetiştirmekte olan nesle aktarmak ve onları bu düzene itaatle birlikte yeni değerler oluşturmaya, benlik geliştirmeye ve toplumsal gelişimi sağlamak için çalışmaya, yani özgürlüğe teşvik etmektedir (Bilgin, 1995).

Din eğitimi insanlara toplumsallaşma anlamında iki önemli katkı sağlayabilir. Birincisi, dini etkinliklere katılmak isteyenlere gerekli bilgi, tutum ve davranışları kazandırmak suretiyle hazırbulunuşluk kazandırmaktır. İkincisi ise bu tür etkinliklere katılmayanlara, katılanları anlama ve olumlu değerlendirme gücü kazandırmaktır (Tosun, 2017). Yani din eğitimi, inanan veya inanmayan ayırt etmeksizin din ve dinin etkisinde olan her şeyi eğitime konu etmelidir.

Eğitim, bireyin topluma uyumudur. Birey, din ile ilgili karşılaştığı dini meseleleri anlamaya ve yorumlamaya çalışırken aslında içinde yaşadığı topluma uyumu gerçekleştirmektedir. Bireye din eğitimi verilmediğinde birey, toplumdan uzaklaşma ve yabancılaşma gibi durumlarla karşılaşabilmektedir (Kızılabdullah ve Yürük, 2012).

Din, sadece insanların vicdanıyla ilgili bireysel bir olgu olarak düşünüldüğünde, onun birey ve toplumsal hayattaki sosyal, kültürel ve moral değerleri göz ardı edilmiş olur (Cebeci, 2015). Din, bireylerde toplumdan soyutlanamayacak kadar derin etkiler bırakan bir olgudur. Bireylerin toplumu anlaması, toplumsal ilişkilerin sağlıklı ilerlemesi ve toplumsal uyumun sağlanmasında din eğitimi önemli bir imkân ve ihtiyaç olma potansiyelini korumaktadır.

Din, bireysel bir inanç meselesi olmanın ötesinde, toplumsal hayatın düzenlenmesinde de önemli bir rol oynar. Eğitim, bireylerin topluma uyum sağlamasına yardımcı olurken, din eğitimi de bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Din eğitimi, bireylerin dini konuları anlayarak toplumsal ilişkilerini sağlıklı bir şekilde yürütmelerini ve farklı inançlara karşı bilinçli bir bakış açısı geliştirmelerini sağlar. Sonuç olarak, toplumsal uyumu güçlendirmek ve bireylerin kültürel bütünleşmesini sağlamak adına din eğitiminin eğitim sistemindeki yeri göz ardı edilmemelidir.

1.3. Kültürel Temel

Bir toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütününe kültür denilmektedir. Kültürün maddi ve manevi unsurlarının birçoğunda dolaylı ve doğrudan dinin etkisini görmek mümkündür. Bu sebeple din eğitimi ve öğretimi zorunlu bir ihtiyaç haline gelmektedir. Dinler hakkında bilgi

sahibi olmayan bireyler, kültürü anlama ve geliştirme anlamında başarılı olamayabilirler (Aydın, 2017).

İnsan kültürün hem oluşturucusu hem de ürünüdür Dolayısıyla kültürden etkilenen ve kültürü şekillendiren insanın eğitimi ve din eğitimi devreye girmektedir. Din eğitimi hem kültürel mirasın aktarımında hem de korunup geliştirilmesinde büyük önem arz etmektedir (Tosun, 2017).

Toplumumuzda İslamiyet, kültürün bir parçası değil aynı zamanda onun tümüne derinden nüfuz eden, onun unsurlarını belirleyen bir faktör olmuştur. Din bilim, sanat, edebiyat, siyaset gibi birçok alana rengini ve kokusunu vermiştir. Dolayısıyla Türkiye’de yaşayan ister Müslüman ister başka dine mensup bir kişi olsun, İslam’ı bilmiyorsa yaşadığı topluma uyum sağlayamaz (Aydın, 2017). Bu da beraberinde kültürel yabancılaşmayı ve kültürel çatışmaları getirebilir.

İslami bilgilerin yer almadığı bir eğitim siteminde Fuzuli, Yunus, Itri, Selimiye Cami, İstanbul fethi, Bektaşî fıkrası gibi konuların anlaşılması zor olacaktır. Bu sebeple bilime bütüncül bir bakış açısını ilke edinerek dinin de kültürün önemli bir ögesi olarak eğitim sistemi içindeki yerini teslim etmek gerekir.

Örf, adet ve geleneklerde, deyim ve atasözlerinde ve yaşayış biçiminde din ile kültürün ne kadar iç içe geçmiş durumda olduğu gözlemlenebilmektedir. Evlilik merasimlerinde, komşuluk ilişkilerinde, yardımlaşma ve sosyal faaliyetlerde din ve kültür iç içedir (Kızılabdullah ve Yürük, 2012).

Günlük hayatımızda kullandığımız “Allah’a emanet”, “Allah’a ısmarladık”, “Allah akıl versin”, “Allah bağışlasın”, “Allah korusun”, “Allah rahmet eylesin” gibi dua cümleleri dinin kültürümüzdeki yerini göstermesi açısından önemlidir (Aşıkoğlu, 1998).

Kültürleme ve toplumsallaştırma, okulun temel görevleri arasındadır. Toplumda var olan farklı kültür ve dinler öğretim konusu yapılarak sosyal barış, uyum, barış ve uzlaş ortamının geliştirilmesi gerekmektedir. Okul, bu temel işlevini yerini getirirken din olgusunu yok sayamaz. Çünkü kültürü etkilememiş ve kültürden etkilenmemiş din yoktur. Bu sebeple dinin soyutlanarak toplumun ve kültürün anlaşılmaya çalışılması tam anlamıyla mümkün değildir (Aydın, 2017).

Din eğitimi insanın temel sorularını cevaplandırmada, kültürün genç nesle aktarımında, yanlış inanç, hurafe ve ideolojilerin engellemesinde, diğer dinlere karşı uygun tavır almada, dini kavramların doğru anlaşılmasında ve kültürel yabancılaşmanın önüne geçmede önemli katkılar sağlamaktadır (Aşıkoğlu, 1998).

Kültür bireysel olarak, içgüdüsel ya da kalıtsal olmayıp doğumdan sonra kazanılan bilgi tutum ve alışkanlıklarla yakından ilişkilidir (Aydın ve Osmanoglu, 2016). Dolayısıyla görevi kültürü genç nesle aktarmak olan okul, kültürden ayırıştırılamayacak derecede ona nüfuz eden dini, öğretim konusu yapmak durumundadır.

Kültür, dinden soyutlanarak öğretim konusu yapıldığında öğrencilerin hayatı anlamlandırmasında engeller oluşturabilir. “Cuma namazını evinde kılsın”, “Bu sene yine hac, Kurban Bayramı’na denk geldi” gibi sözleri zaman zaman aydınların söylemesi, eğitimde dine yer verilmemesinin sonuçlarından biri olabilir. Bu tarz söylemlerin olmaması için asgari din bilgisinin toplumdaki tüm bireylere verilmesi gerekmektedir.

Kültürü büyük ölçüde etkileyen din olgusunu yetişmekte olan nesle aktarmak okulun görevleri arasındadır (Kızılabdullah ve Yürük, 2012). Çünkü kültür, dinden arındırılabilir bir olgu değildir. Ayrıca böyle bir şey yapmaya da gerek yoktur. Eğitim denilen şey, insanlığın mevcut kültürünü insanlara aktarmak ve kültürün gelişimi ve gelecek nesle aktarımını sağlamaktır.

Din ve kültür, birbirinden ayırıştırılması mümkün olmayan iki temel unsurdur. Kültürün birçok yönü dinin etkisiyle şekillenmiş, din de kültürel unsurlardan beslenerek toplum hayatına yön vermiştir. Bu nedenle, kültürü genç nesillere aktarmayı amaçlayan eğitim sisteminin din olgusunu göz ardı etmesi mümkün değildir. Din eğitimi, bireylerin kültürel kimliklerini anlamalarına, toplumsal uyum sağlamalarına ve farklı inançlara karşı bilinçli bir bakış açısı geliştirmelerine katkıda bulunur. Sonuç olarak, din eğitimi yalnızca bireysel inanç gelişimini değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi ve kültürel mirasın korunmasını sağlayan önemli bir unsurdur.

1.4. Evrensel Temel

İlk olarak 1960’larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980’lerde sıkça kullanılmaya başlayan bir kavram olmuştur (Altaş, 2012). Küreselleşmeden eğitim de payına düşeni almıştır. Dünyanın bir ucunda gerçekleşen bir gelişme ülkemizi de etkilemektedir.

Bireylerin ve toplumların birbirleriyle karşılaşması, küreselleşme ile beraber “Kültürlerarası Eğitim” ve “Dinlerarası Eğitim” gibi bilimsel disiplinleri ortaya çıkarmıştır. Din eğitiminin bu disiplinler aracılığıyla sağlayacağı faydalar, aynı zamanda onun meşruiyetinin de temeli olacaktır (Kızılabdullah ve Yürük, 2012).

Kapalı toplumlarda toplumsal kontrol çok fazla etkili iken açık toplumda, gücünü neredeyse yitirmiştir. Bu noktada kendi ahlaki ve toplumsal

kontrolünü gerçekleştirebilen, iç kontrol mekanizmasına sahip bireylerin yetiştirilmesi devreye girmektedir (Aydın, 2018).

Kur'an-ı Kerim'de de "tearuf" kavramıyla insanların farklı yaratıldığı ve bilişip tanışabilmeleri için bunun yapıldığı bildirilmektedir (Hucurat 49/13). Yine Kur'an'da Allah'ın istese insanları tek bir ümmet yapacağı, ancak bunu yapmadığı ifade edilmiştir (Nahl 16/93).

Din dersi, toplumda var olan felsefi görüşler, ideolojiler, insanın varlığı, varlığı ve geleceği ile ilgili farklı yorumlar getirirken bir imkân olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca bireyin yaşadığı toplumdaki dinler hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir (Bilgin, 1995).

Din eğitiminin evrensel temeli, tüm dünya kültürleri ve dinlerini eğitim sisteminde dikkate alan bir yaklaşıma sahip olma zorunluluğudur. Eğitim bireyin ihtiyacı ise her kültürden ve her dinden bahsetmelidir. Ayrıca "küresel bir köy" haline gelen dünyada artık farklı dinden, dilden, ırktan insanlar, eskiden olmadığı kadar bir arada yaşamaktadır. Toplumsal ve uluslararası bir barış ortamı için din eğitiminden faydalanılmalıdır.

Küreselleşme, eğitim sistemlerini de etkileyerek din eğitiminin evrensel bir çerçevede ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Farklı kültürlerin ve inançların bir arada yaşadığı günümüz dünyasında, din eğitimi bireylerin hoşgörü ve anlayış geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Toplumun ahlaki ve sosyal kontrol mekanizmasını destekleyen din eğitimi, bireylerin farklı inanç ve kültürler hakkında bilinçlenmesini sağlar. Bu nedenle, din eğitimi yalnızca bireysel bir ihtiyaç değil, aynı zamanda küresel barış ve toplumsal uyum için de önemli bir araçtır.

1.5. Felsefi Temel

Her ekonomik, toplumsal ve politik sistem bir felsefeye dayanır. Eğitimin de bir felsefesi vardır. Bu felsefe bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır (Aydın, 2017). Eğitim felsefesi belirlenirken dinin ötelenmesi, beraberinde birçok sorun ortaya çıkarabilir ve çıkarabilmektedir.

Felsefe ile eğitimin ortak noktası, konularının insan olmasıdır. Bir eğitim sistemi felsefi esaslara dayandırılmadan oluşturulamaz. Eğitimin tüm öğelerini belirleyen en temel etmen felsefedir. Eğitim felsefesi de bu öğeler üzerinde düşünüp teoriler geliştirmek için ortaya çıkmış bir bilimdir. Eğitim felsefesi bir öğretim programının unsurları üzerinde düşünürken şu ve benzer soruları sorar: Öğrencilere ne kazandırılacaktır? Eğitim nedir? İnsan nedir? Eğitimin amacı nedir? Ne kadar öğretilmelidir? Bu sorular sorulurken din olgusunun da hesaba katılması gerekir. Çünkü din eğitimi de genel eğitim gibi insanın temel sorularına cevap verir (Kızılabdullah ve Yürük, 1998).

Milli eğitimin uzak ve genel hedeflerine bakıldığında onları dinden ayrı düşünmek mümkün değildir (Aydın, 2017). Çünkü milli ve ahlaki unsurların içerisinde yine din baskın bir karakter olarak karşımızdadır. Ahlak, dinden ayrı düşünülemez. Dolayısıyla din eğitimi bu hedeflere ulaşmada önemli bir imkândır.

Din eğitiminin felsefesi üzerine yeterli düzeyde çalışma yoktur. Din eğitiminin, bilimsel çalışmalar yapılarak felsefi temellendirme çabaları, istenen düzeye ulaşamadığı için din eğitimi polemik konusu olmaktan kurtarılamamıştır (Aydın, 2017). Din eğitim bilimselleştiği oranda tartışma konusu olmaktan kurtarılacak sağlam bir temele oturmaya başlayacaktır.

Eğitim, felsefi bir temele dayanan bütüncül bir süreçtir ve din bu sürecin önemli bir parçasıdır. Eğitimin felsefesi belirlenirken dinin göz ardı edilmesi çeşitli sorunlara yol açabilir. Çünkü eğitim ve din, insanın temel sorularına yanıt arayan iki önemli olgudur. Ayrıca, milli eğitimin temel hedefleri incelendiğinde ahlak ve değerler eğitiminin din ile iç içe olduğu görülmektedir. Ancak din eğitiminin felsefi temelleri üzerine yeterince bilimsel çalışma yapılmadığından, konu hala tartışmalara açıktır. Din eğitimi bilimsel olarak temellendirildiğinde, daha sağlam bir zemine oturarak eğitim sistemine katkı sağlayacaktır.

1.6. Hukuki Temel

Her insan, inanma, hayatı inançlarına göre yorumlama, hayatına anlam kazandırma ihtiyacı içerisinde. Bu ihtiyacın karşılanması ve böylece toplum bireylerinin sağlıklı ve dengeli kişilik geliştirmeleri, devletin bütünlüğü açısından temel bir görevdir (Cebeci, 2015).

Türkiye, din eğitimi genel eğitimin dışında tutmanın tecrübesini de yaşamıştır. Din eğitiminin, büyük çoğunluğu ile ağır bir cehalet içinde bulunan anne-babalara bırakıldığı dönemde bu eğitim durmamış, aksine “gizli ve kaçak olarak, çok kötü şartlar ve pek ilkel metotlarla, olumsuz yönde gelişme göstermiştir (Bilgin, 1981). Dolayısıyla din eğitimi toplumun her kesimine hitap edecek bir yapıyla eğitim sisteminde yerini almalıdır.

Cumhuriyet tarihi boyunca dinin devlet, eğitim, toplum ve birey hayatındaki yerinin ne olması gerektiği meselesi hep gündemde olmuştur. Türkiye din derslerine yer vermemek, seçmeli olarak yer vermek ve nihayetinde zorunlu olarak yer vermek gibi farklı tecrübeler yaşamıştır. Ancak bu yaşananlar genellikle bilimsellikten uzak ve daha çok ideolojik yaklaşımlar sebebiyle gerçekleşmiştir (Bulut, 2011).

Dünyada din eğitimi uygulamaları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Devlet okullarında din eğitiminin olmadığı (Fransa gibi ülkelerde Tarih ve Coğrafya gibi derslerin içinde dinler hakkında bilgi verilmekte-

dir) mezhebe dayalı ve mezhebe dayalı olmayan şekilde üç temel yaklaşım bulunmaktadır (Köylü ve Turan, 2012). Görüldüğü gibi din eğitimi, farklı şekillerde ve devlet veya özel okullarda mevcuttur. Bu eğitim yaklaşımlarında en önemli ilke, bireylerin öncelikle kendi kültürünü ve dinini bilmesidir. Kendi kültürünü ve dinini bilmeyen birey, ötekini anlamakta güçlük çekecektir (Tosun, 2017).

Uluslararası antlaşmalara bağlı olarak din ve vicdan özgürlüğü, toplum üyelerine kendi din inançlarını öğretmeyi temel insan haklarından biri saymıştır. Bu görevde devlete ve aileye aittir. Devletler bu hakkı insanlara sağlamak için farklı yöntemler izlemişlerdir (Yıldız, 2011).

Din eğitimi, ülkemizde ve uluslararası sözleşmelerde hukuki zeminde ele alınmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat kanunu (“anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz”) yedi inkılap kanununun ilkidir (Cebeci, 2015). Yine anayasamızın 24. maddesi de din ve vicdan özgürlüğünü düzenlemektedir.

Din eğitimi, bireylerin sağlıklı ve dengeli bir kişilik geliştirebilmeleri, toplumsal düzenin sağlanması ve devletin bütünlüğü açısından temel bir ihtiyaçtır. Türkiye, din eğitimi genel eğitimden ayırdığı dönemde olumsuz sonuçlar yaşamış, ancak din eğitiminin toplumun her kesimine hitap eden bir yapı ile eğitim sisteminde yer alması gerektiği anlaşılmıştır. Uluslararası antlaşmalar da din ve vicdan özgürlüğünü temel insan hakkı olarak tanımaktadır. Sonuç olarak, din eğitimi, bireylerin kendi kültür ve dinlerini öğrenmeleri ve ötekini anlamaları açısından hayati öneme sahiptir.

Tüm ulus ve uluslararası bu kanun ve belgeler, din eğitiminin birey ve toplumlar açısından engellenemez bir hak ve özgürlük olduğunu göstermektedir. Kanunlar ve kurallar, insanların ihtiyaçlarını gidermek, toplumsal bir düzeni sağlamak, ülkelerin ayakta kalması ve dünya barışı içinde yaşaması için temin edilmiştir. Dolayısıyla eğitime ve özeldede din eğitimine mühim sorumluluklar düşmektedir.

Sonuç

Din eğitimi, tarihsel süreçte farklı uygulamalarla beraber günümüze kadar gelmiştir. Başlangıçta daha ilkel ve ihtiyaç odaklı yöntemlerle gelişen bu eğitim, günümüzde teknolojik, küresel ve bilim alanındaki gelişmelerle birlikte daha sistemli bir şekilde yürütülmektedir.

İnsanlar, yüzyıllardır bu inanma ihtiyacını kesintisiz olarak devam ettirmesine rağmen bugün, din eğitimi ile ilgili eleştiriler ortaya çıkmıştır. Din eğitiminin eğitime nüfuz eden bir olgu olmaktan çıkması ve eğitim sistemi içerisinde özel bir ders şeklini almasıyla başlayan tartışmalar, günümüzde de devam etmektedir. Bu sebeple din eğitiminin temellerinin

sağlam bir zemine oturtulması ve bilimsel zeminde üzerinde kafa yorularak tartışmalara son verilmelidir.

Dini okullardan, sosyal hayattan soyutlamak mümkün değildir. Din eğitimi verilmediğinde, insanlarda “çifte değerlik dünyası” gibi bir algılaşma oluşabilir. Bu kavram insanların hayatı, dini-dünyevi olarak ayırması anlamına gelir. Kavramlara yüklenen anlamların bireyler arasında farklılık göstermesi, yanlış anlaşılmalara ve iletişim bozukluklarının en önemli sebeplerindendir. Aşağıda verilen diyalog örneği bu konuyu açıklamak için yeterlidir (Bilgin, 1981).

- Dini nikâhımız kıyılmadı, geciktik.
- Belediye nikâhı kıydırdınız ya.
- Evet, ama o şeriate uygun nikâh değil ki.
- Peki, senin şeriat dediğin nedir?
- Dine uygun kanunlardır.
- Kanunlar, halkın inancına ve vicdanına aykırı olabilir mi?
- Olamaz.
- Şu hâlde bu kanunlar da şeriate uygundur.

Din eğitimi bireysel olarak insanda doğuştan var olan bir eğilimdir. İnsanlar bunu farklı yollarla doyurmaya çalışmıştır. İnsanın eğitimi noktasında din, ister istemez bireysel bir ihtiyaç olduğu için eğitimin alanına girmek durumundadır. Din sadece bireye hitap etmez. Aynı zamanda toplumsal yönü de olan dinler, bireylerin toplum içerisinde dini inançlarını özgürce yaşamasına ve yaşayanlara da saygı ve empati yoluyla yaklaşmasını sağlar.

Kültür, bir toplumu tarihsel süreçte ürettiği maddi ve manevi unsurların bütünüdür. Haliyle din, kültürün birçok unsuruna etki etmiştir. Kültür de zaman zaman dine katkılar sağlamıştır. Mecelle kanunlarından biri olan “Adet muhakkemdir” hükmü, bunun göstergelerinden biridir. Bir toplumun konuşma dilinde, davranışlarında, duygu ve düşüncelerinde dini semboller yer alır. Kültürle dinin bu şekilde alışverişte olması onun, eğitim sistemi içerisinde yer alması için çok makul bir sebeptir.

Küreselleşen dünyada artık farklı dinden ve kültürden insanlar aynı iş yerinde çalışabilmekte, aynı apartmanda oturabilmekte ve kitle iletişim araçlarıyla da her an ilişki/iletişim içerisinde olabilmektedir. Dolayısıyla aynı dünya içerisinde farklı toplumların bir arada barış ve uzlaşma ortamında yaşayabilmesi için bireylerin kendi inancı ve diğer inançlarla ilgili eğitilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Her şeyin bir felsefesi vardır. Eğitimin ve din eğitiminin de bir felsefesi vardır. Milli eğitim sistemimizin felsefesine, amaçlarına ve Milli Eğitim Temel Kanunu'na bakıldığında toplum bireylerinin milli ve ahlaki gelişimine vurgu bulunmaktadır. Ahlaki ve toplumsal gelişimde dinin mühim katkılarından yararlanmak gerekmektedir. Dolayısıyla din eğitimi de okullardaki yerini almalıdır.

Din eğitimi anayasalarda, yasalarda, uluslararası sözleşme ve raporlarda bireyin bir hakkı olarak yer almaktadır. Anayasamızın 24. maddesi din ve vicdan özgürlüğüne vurgu yapar. Tevhid-i Tedrisat kanunu, din eğitiminin garantörüdür. Yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve daha birçok uluslararası platformlar, din eğitiminin birey açısından bir hak, devlet açısından bir görev olduğunu bildirmektedir.

Türkiye'de din eğitimi ve öğretiminin yaşadığı tarihi süreç sonunda devlet eliyle zorunlu din dersine karar verilmiştir. Bu karar, derin bir tarihi tecrübenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişten bugüne siyasi ve sosyal şartlar ele alındığında en uygulanabilir seçeneğin din eğitiminin zorunlu ve seçmeli şekliyle olması gerektiğidir (Kızılabdullah ve Yürük, 2012).

Ülkemizde din eğitimi politikasının ve ona bağlı olarak din eğitimi faaliyetlerinin bilimsel temellendirmesinin tam anlamıyla yapılamadığı ortadadır. Bu anlamda başta siyasiler, daha sonra akademisyenler, ilahiyatçılar ve özelde din eğitimi bilimcilerine büyük görevler düşmektedir (Aydın, 2017).

Günümüzde din eğitimine dair eleştiriler her ne kadar azalmış olsa da konu zaman zaman gündeme gelmeye devam etmektedir. Bu çalışmada tartışmaların sonlanmasına bir katkı sunabilmek için din eğitimi, birçok farklı açıdan temellendirilmeye çalışılmıştır. Özetle dinin bireyde doğuştan gelen bir eğilim olduğu, toplumsal alanda da etkilerinin olduğu, kültürün oluşmasında en önemli faktörlerden olduğu ve din ile kültürün birbirinden ayrıtırlamayacak kadar iç içe olduğu, evrensel olarak insanların birbirini anlamasına katkısının olduğu, bir felsefesinin olduğu, ülkeler bazında ve uluslararası mecralarda hukuki olarak bir hak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Din eğitimi ile ilgili tartışmalar yapılırken bu gerçeklikler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu noktada, din eğitiminin daha sağlıklı ve etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için bazı öneriler sunulabilir. Öncelikle, din eğitimi içeriklerinin bilimsel bir temele dayandırılması, eğitimde tarafsızlığın sağlanması ve dini bilgilerin eleştirel düşünme becerisi ile harmanlanarak sunulması gerekmektedir. Ayrıca, din eğitimi alanında görev yapan öğretmenlerin pedagojik formasyonlarının güçlendirilmesi, çağdaş eğitim yöntemleriyle des-

teklennesi ve öğrencilere çok yönlü bir bakış açısı kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Din eğitimi politikalarının belirlenmesi sürecinde akademisyenler, eğitimciler ve dini kurumların iş birliği içinde çalışması, karar alma süreçlerinin geniş bir perspektiften ele alınmasını sağlayacaktır.

Akademik açıdan değerlendirildiğinde, din eğitiminin sadece bireysel ve manevi gelişimi desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeye de katkı sunduğu görülmektedir. Bu nedenle, din eğitimi üzerine yapılan araştırmaların artırılması, farklı disiplinlerle entegrasyon sağlanarak din eğitiminin sosyal, psikolojik ve pedagojik etkilerinin daha derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Din eğitiminin farklı kültürel bağlamlardaki uygulamalarının karşılaştırmalı analizlerle ele alınması, evrensel standartlara uygun bir eğitim modelinin oluşturulmasına yardımcı olabilir.

Sonuç olarak, din eğitimi toplumların kültürel ve manevi yapısını şekillendiren önemli bir unsurdur. Tartışmalardan ziyade, bu eğitimin bilimsel ve pedagojik çerçevede nasıl daha etkili hale getirilebileceği üzerine yoğunlaşılmalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmaların din eğitimi konusundaki akademik birikimi artırarak eğitim sistemlerine daha sağlıklı bir yön vermesi umulmaktadır.

Kaynakça

- Altaş, N. (2012). Küreselleşme, Çokkültürcülük ve Din Eğitimi, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, Mustafa Köylü (editör), İstanbul: Dem Yayınları. ss. 17-46.
- Aşıkoğlu, N. Y. (1998). Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 45-49.
- Aydın, M. Ş. ve Osmanoğlu, C. (2016). *Kültürlerarası Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydın, M. Ş. (2018). *Açık Toplumda Din Eğitimi Yeni Paradigma İhtiyacı*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydın, M. Ş. ve Osmanoğlu, C.. (2017). Kültürlerarası Din Eğitimi, *Din Eğitimi El Kitabı*, Recai Doğan (editör), Ankara: Grafiker Yayıncılık. ss. 235-272.
- Aydın, M. Ş. (2017). *Din Eğitimi Bilimi*, Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Bilgin, B. (1995). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara: Yeni Çizgi Yayınları.
- Bilgin, B. (1981). Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 469-483.
- Bulut, Z. (2011). Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının Kuramsal Temelleri ve İnanç Öğrenme Alanının Değerlendirilmesi, *Türkiye’de Okullarda Din Öğretimi*, Recep Kaymakcan, Mahmut Zengin, Z. Şeyma Arslan (editör), İstanbul: Dem Yayınları, ss. 175-199.
- Cebeci, S. (2015). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gündüz, T. (1998). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 543-557.
- Kızılabdullah, Y. ve Yürük, T. (2012). Din Eğitimi ve Öğretiminin Temelleri, *Din Eğitimi*, Mustafa Köylü ve Nurullah Altaş (editör), Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayınları, ss. 61-82.
- Köylü, M. ve Turan, İ. (2012). *Karşılaştırmalı Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kur’an-ı Kerim*.
- Öcal, M. (2017). *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: Derghah Yayınları.
- Selçuk, M. (1997). Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri, *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, Ankara.
- TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, erişim 24 Aralık 2019, <https://sozluk.gov.tr/>
- Tosun, C. (2017). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Tosun, C. (1995) Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış, *Tartışılan Değerler Açısından Türkiye Sempozyumu*, Ankara.

Yıldız, İ. (2011). Anayasal Bir Hak Olarak İsteğe Bağlı Din Eğitimi, *Türkiye’de Okullarda Din Öğretimi*, Recep Kaymakcan, Mahmut Zengin, Z. Şeyma Arslan (editör), İstanbul: Dem Yayınları, 411-426.

Zengin, Z. S. (2002). *II.Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

BÖLÜM 2

DİN EĞİTİMİ YOLUYLA HELAL GIDA BİLİNCİNİN KAZANDIRILMASI

Şule SEVİNÇ¹

Hamza AKTAŞ²

1 Yüksek Lisans Öğr. Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı,

2 Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, ORCID:

0000-0001-5059-2671 hamzaaktas@duzce.edu.tr.

Giriş

Gıda tüketimi, bireyin fiziksel sağlığını olduğu kadar manevi ve etik değerlerini de doğrudan etkileyen temel bir olgudur. Helal gıda, İslam dininin belirlediği ilkelere uygun olarak üretilen ve tüketilen gıdaları ifade ederken, bu kavram aynı zamanda bireyin dini hassasiyetlerine göre yaşamasını sağlayan bir bilinç ve sorumluluk alanıdır. Günümüzde küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve hızlı tüketim alışkanlıkları, gıda sektörünü ciddi anlamda etkilemekte ve bireylerin bilinçli tercihler yapmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, din eğitimi, bireylerin helal gıda bilincini kazanmasında önemli bir rol oynar. Din eğitimi yoluyla bireylerin sadece inanç sistemleri değil, aynı zamanda etik ve ahlaki değerleri de şekillenmekte, bu da helal gıda gibi konuların dini ve pedagojik bağlamda ele alınmasını gerektirmektedir.

İslam hukukunda helal ve haram kavramları, bireyin tüketim alışkanlıklarını şekillendiren en temel etik ve dini prensipler arasında yer alır. Helal, Allah'ın izin verdiği, dinen tüketimi ve kullanımı serbest olan gıdaları ifade ederken; haram, Allah tarafından kesin bir şekilde yasaklanmış olan yiyecek ve içecekleri kapsar. Bu iki kavram arasındaki ayırım, yalnızca dini bir mesele olmanın ötesinde, sağlıklı, etik ve temiz beslenme anlayışının da temelini oluşturur. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde açıkça belirtilen bu ilkeler, bireyin sadece bedensel sağlığını değil, aynı zamanda ruhsal gelişimini ve ibadetlerinin kabulünü de doğrudan etkilemektedir (Qarađāwī, 1995).

Helal ve haram gıdanın belirlenmesinde üç temel ilke öne çıkmaktadır: dinin açık hükümleri, sağlığa zarar verme riski ve etik ilkeler. Kur'an-ı Kerim'de murdar et, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların haram olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, sarhoş edici maddeler ve insan bedenine zararlı olan gıdalar da yasaklanmıştır. Bu yasaklar, İslam'ın insana ve onun sağlığına verdiği önemin bir göstergesidir. Hz. Peygamber (SAV), helal gıda tüketiminin bireyin manevi hayatı üzerindeki etkisine sıkça vurgu yapmış ve temiz, güvenilir beslenmenin Allah'a yakınlaşmada önemli bir araç olduğunu belirtmiştir. Helal ve haram ayırımı, sadece bireysel bir sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal bir hassasiyet meselesi olarak değerlendirilmelidir (Qarađāwī, 1995).

Bu düşünceler doğrultusunda çalışmanın temel amacı, din eğitimi ve helal gıda arasındaki ilişkinin akademik bir çerçevede ele alınarak, bireylerin dini hassasiyetlerini nasıl geliştirebileceğini ve bilinçli tüketim alışkanlıklarının nasıl kazandırılabilirliğini ortaya koymaktır. Özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde alınan dini eğitim, bireylerin hayat boyu sürdürecekleri inanç temelli tutum ve davranışlarını şekillendirmektedir. Helal gıda bilincinin de bu süreçte öğretilmesi, bireyin etik ve dini değerler

çerçevesinde bilinçlenmesini sağlayarak toplumsal anlamda da daha sağlıklı ve güvenli bir tüketim kültürünün oluşmasına katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla, din eğitiminin helal gıda konusundaki farkındalık oluşturma sürecindeki etkisi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir mesele olarak ele alınmalıdır.

Bu çalışmada, din eğitimi ve helal gıda arasındaki ilişki teorik ve pratik yönleriyle incelenerek, mevcut literatür ışığında kapsamlı bir değerlendirme sunulacaktır. Çalışma, temel olarak helal gıda bilincinin kazandırılmasında din eğitiminin rolünü, eğitsel yöntem ve yaklaşımlar bağlamında analiz edecektir. Bununla birlikte, araştırmanın belirli sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma, İslam dininin öğretileri çerçevesinde helal gıda kavramını ele almakta olup, farklı din veya kültürlerdeki helal gıda anlayışları kapsam dışında bırakılmıştır. Ayrıca, araştırma belirli yaş gruplarındaki bireylerin dini eğitim süreçlerine odaklanarak, genel toplum düzeyinde yapılan geniş ölçekli araştırmalar yerine daha özel bir çerçevede değerlendirme yapmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın teorik altyapısı, din eğitimi, bilinçli tüketim ve etik değerler perspektifinde şekillendirilerek helal gıda bilincinin eğitim yoluyla nasıl güçlendirilebileceğine dair öneriler sunacaktır.

1. Helal Gıda Bilincinin Dini Temelleri

İslam dini, bireylerin yalnızca ibadet hayatlarını değil, aynı zamanda günlük yaşantılarını da belirli kurallar çerçevesinde şekillendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir inanç sistemine sahiptir. Helal gıda bilinci, bu sistemin önemli bir parçası olup, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde açıkça vurgulanan bir prensiptir. Kur'an-ı Kerim'de Allah, insanlara temiz ve helal olanları yemelerini emretmiş ve haram gıdalardan uzak durmalarını istemiştir. Bu bağlamda, helal gıda bilinci, bireyin sadece dini hükümlere uyum sağlamasını değil, aynı zamanda sağlıklı ve etik bir tüketim alışkanlığı geliştirmesini de sağlamaktadır.

Helal ve haram gıda ayrımının temelinde üç ana unsur bulunmaktadır: din hükümleri, sağlık faktörleri ve etik ilkeler. Kur'an'da yasaklanan yiyecek ve içecekler, sadece dini bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda insan sağlığını koruma amacı taşıyan hükümler olarak da değerlendirilmelidir. Örneğin, domuz eti ve kan tüketimi, insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği için haram kılınmıştır. Bunun yanı sıra, helal gıdanın sadece yenilebilir olması yeterli görülmemekte, aynı zamanda tayyib (temiz ve sağlıklı) olması da gerekmektedir. Kur'an'da yer alan "*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiye; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.*" (Bakara 2/168) ayeti, bu anlayışı desteklemektedir.

Din eğitimi, bireyin helal gıda bilinci kazanmasını sağlayan en önemli araçlardan biridir. Çocukluk ve gençlik yıllarında alınan dini eğitim, bireyin hayat boyu sürdüreceği inanç temelli davranışlarını belirlemekte ve bilinçli tüketim alışkanlıkları geliştirmesine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, İslam'da helal ve haram kavramlarının eğitim süreçlerine entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Hz. Peygamber (SAV), bireylerin tüketim alışkanlıklarını düzenleyen birçok hadisinde, yeme ve içme konusunda ölçülü olmayı, israftan kaçınmayı ve beslenme sürecinde bilinçli tercihler yapmayı teşvik etmiştir. Din eğitimi sayesinde bireyler, gıda tüketiminde sadece dini kurallara değil, aynı zamanda etik ve sağlıklı beslenme ilkelere de bağlı kalmaları gerektiğini öğrenmektedir.

Helal gıda bilincinin yaygınlaşması, bireysel ve toplumsal düzeyde olumlu etkiler doğuracaktır. Helal sertifikalandırma süreçleri, din eğitimiyle paralel yürütüldüğünde, bireylerin bilinçlenmesini kolaylaştırmakta ve gıda sektörünün etik ve dini standartlara uygun hale gelmesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda, dini eğitim kurumlarında helal gıda konusunun ele alınması, bireylerin bu bilinçle yetişmesine katkı sağlayacaktır. Helal gıda tüketimi sadece dini bir sorumluluk değil, aynı zamanda etik ve sağlık açısından da dikkate alınması gereken bir meseledir. Din eğitimi, bireylerin hem dini hem de sağlıklı beslenme ilkelerine bağlı kalmalarını sağlayarak, bilinçli ve sorumlu tüketiciler yetiştirilmesine katkıda bulunacaktır.

1.1. Helal ve Haram Kavramları

Helâl kelimesi, Arapça kökenli olup sözlük anlamı itibariyle Kur'an-ı Kerim'de de ell.i yerde geçtiği (Abdülbâkî, 1945) “**çözmek** (Tâhâ 20/27), serbest bırakmak” (Bakara 2/196, 228, 229; el-Mâide 5/5, 88; en-Nahl 16/116; el-Hac 22/30; el-Ahzâb 33/52), “**helâl kılmak**” (el-Bakara 2/275; el-A'râf 7/157; et-Tahrîm 66/1)” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise İslam dininde bireyin yapmasında herhangi bir dini sakınca bulunmayan, yasaklanmamış fiilleri ve tüketilmesi serbest olan gıdaları ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde helâl kavramı, haramın karşıtı olarak sıkça kullanılmış ve müminlerin yalnızca helâl olan şeylere yönelmeleri teşvik edilmiştir (Koca, 1998).

Fıkıh literatüründe helâl, Allah'ın yapılmasına izin verdiği ve bireyin sorumluluk almadan yerine getirebileceği fiilleri kapsar. İslam hukukçuları, helâli geniş bir çerçevede ele alarak vâcip, mendup ve mubah gibi kategorileri de içine alan bir kavram olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, bir fiilin veya nesnenin helâl sayılabilmesi için şeriatta açıkça yasaklanmamış olması gerekir. Helâl, yalnızca dini bir kavram olmanın ötesinde, aynı zamanda etik ve sağlıklı bir yaşamın da temel ilkelerinden biri olarak görülmektedir (es-Semerkandî, 1984, ss. 40-45; Koca, 1998, s. 175).

Haram, fıkıh terimi olarak mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı şekilde istenen fiili ifade eder. Ahlâk ve hukuk literatüründe ise haramla aynı veya yakın anlamlarda kullanılan bazı kelimeler bulunmaktadır. Bunlar arasında muharrem, mahzûr, menhiyyün anh, memnû', mezcûrûn anh, mâsiyet, zenb, kabîh, seyyie gibi terimler yer alır ve hepsi de bir fiilin yasaklandığını ifade eder. Bu kelimeler, farklı bağlamlarda kullanılmakla birlikte, hepsi dinî olarak yasaklanmış olan eylemleri anlatır. Haram fiiller, yalnızca dini açıdan değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal açıdan da ahlaki ve hukuki sorumluluklar doğurur (Râzi, 1979, ss. 127-128; Şevkânî, 2011, s. 6; Koca, 1997, s. 97). Haramın karşıtı helâl, yani dinen serbest bırakılan şeylerdir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde haram kavramı, bireyin dünya ve ahiret saadeti için kaçınması gereken fiiller ve tüketim unsurları bağlamında sıkça geçmektedir (Koca, 1997).

Fıkıh literatüründe haram, mükelleften kesin ve bağlayıcı bir şekilde kaçınılması istenen fiil olarak tanımlanır. Bu bağlamda, haram olan fiillerin işlenmesi durumunda cezai veya ahlaki bir sorumluluk doğar. İslam hukukçuları haramı iki ana kategoriye ayırmıştır: Haram li-zâtihî (bizzat haram) ve haram li-gayrihî (dolayısıyla haram). Bir fiil veya nesne, özünde zararlı veya dinen yasaklanmış olduğu için haramsa (örneğin içki, zina, hırsızlık), bu haram li-zâtihî olarak değerlendirilir. Eğer bir fiil veya nesne, başka bir harama yol açtığı veya haram bir sebepten dolayı yasaklandığı için haram kılınmışsa (örneğin cuma namazı vaktinde ticaret yapmak), bu haram li-gayrihî olarak adlandırılır. Haram kavramı, İslam ahlakı ve hukuk sisteminde bireyin ve toplumun düzenini sağlamak adına temel bir prensip olarak kabul edilir (Koca, 1997).

1.2. Helal ve Haram Kavramlarının Ayırımı

Özü itibarıyla helal olmayan, insanın akıl, ruh ve beden sağlığına zarar veren tüm hayvansal ve bitkisel gıdalar yasaklanmıştır (Kalmurza Uulu, 2020, 2024). Haram kavramı, helalden farklı olarak Kur'an-ı Kerim'de belirli bir sınırlama ile ifade edilmiştir. Allah (c.c.), birçok ayet-i kerimede, helal, hoş, sağlıklı ve temiz gıdaların tüketilmesini emretmekte, pis, zararlı, çirkin ve haram olan her şeyden kaçınılmasını istemektedir (Batu, 2012).

Kur'an-ı Kerim'de, Allah (c.c.), yasak gıdaları kesin olarak belirlemiştir: *"Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir."* Aynı şekilde içkinin haram olduğu hususunda şu ayet yer almaktadır: *"Resûlüm! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. Şöyle de: 'Onlarda büyük bir günah ve zarar, bununla birlikte insanlar*

için birtakım faydalar da vardır; fakat günah ve zararları faydalarından daha büyüktür. Yine sana Allah yolunda neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlası olup kolayınıza geleni verin. Allah, etraflıca düşünesiniz diye size ayetleri böylece açıklıyor.” (Mâide, 5/3, 90, 91; En’âm, 6/121, 138, 145; Nahl, 16/67, 115; Hac, 22/30). Bu ayetler incelendiğinde, Allah (c.c.), haram gıdaları kesin olarak belirleyerek bunlardan uzak durulmasını emretmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de haramlar açıkça belirtilirken, helallerin ayrıntıları ise sünnet yoluyla açıklanmıştır. Hz. Muhammed (SAV), günlük beslenme alışkanlıklarında helal gıdaları tercih etmiş ve bu konuda ümmetine çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin, sağlıklı yaşamı teşvik eden bir öğüt olarak, midenin üçte birinin yemeğe, üçte birinin suya, üçte birinin ise nefese ayrılması gerektiğini belirtmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de helallerin genel nitelikleri açıkça ifade edilirken, helal ve haram arasında kalan ve niteliği kesin olarak bilinmeyen gıdalar “şüpheli” olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Nu’mân b. Beşîr (r.a.) tarafından rivayet edilen hadiste Hz. Muhammed (SAV) şöyle buyurmuştur: “*Helâl bellidir; haram da bellidir. İkisinin arasında ise birtakım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur..”* (Buhârî, İman, 39, Buyû’, 2; Müslim, Müsâkât, 107; Ebû Dâvûs, Buyû’, 3.). Bu hadis, şüpheli kollarından uzak durmanın dinî ve ahlaki açıdan önemini vurgulamaktadır.

Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakledildiğine göre, Hz. Muhammed (SAV) şu uyarıda bulunmuştur: “*İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki kişi malını helâlden mi yoksa haramdan mı elde ettiğine bakmayacak!*” (Buhârî, Buyû’, 7; Nesâî, Buyû’, 2). Bu uyarı, günümüzde tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle birlikte gıda üretim süreçlerinde meydana gelen değişimlere işaret etmektedir. Paketli gıdaların yaygınlaşmasıyla birlikte helallik konusu da tartışılır hale gelmiş, birçok gıda katkı maddesinin içeriği belirsiz olduğu için şüpheli kategorisine alınmıştır. Bu nedenle, tüketilen gıdaların içeriği dikkatlice araştırılmalı ve haramlardan sakınılırken, helalliği kesin olarak belirlenene kadar şüpheli gıdalardan da kaçınılmalıdır.

Türkiye’de helal kabul edilen katkı maddelerinin kullanımına ilişkin belirli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Türk Gıda Kodeksi tarafından belirlenen **Gıda Katkı Maddeleri Yönetmeliği**, helal ürünlerin hangi standartlara uygun olması gerektiğini ortaya koymaktadır (Türk Gıda Kodeksi Gıda Katkı Maddeleri Yönetmeliği, 2013). Türkiye’de helal belgelendirme zorunlu olmamakla birlikte, TSE ve GİMDES gibi kuruluşlar helal sertifikası vermekte, tüketicilerin güvenilir ürünlere ulaşmasını sağlamaktadır. Türkiye’de 2005 yılından itibaren helal belgelendirme süreçleri uygulan-

maya başlamış, TSE ise 2011 yılından itibaren bu alanda sertifika vermeye başlamıştır. Helal sertifikalarının yaygınlaşması, tüketicilerin bilinçlenmesini ve güvenilir gıda tüketimini teşvik etmektedir (Çöp vd., 2021).

Türkiye, küresel helal gıda pazarında önemli bir yer edinmiş olup, ülke içinde de çeşitli helal gıda organizasyonları düzenlenmektedir. Bununla birlikte, bazı çevrelerin menfaat kaygısıyla helal ve haram kavramlarını keyfi olarak değiştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu tür durumlarla ilgili olarak şu ayet yer almaktadır: *“Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedel ile değişenler (var ya); işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Kıyamet günü Allah, onlarla ne konuşacak ne de onları arıtacaktır. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”* (Bakara, 1/174). Bu ayet, haramı helal ve helali haram kılmaya yönelik keyfi yorumlara karşı ciddi bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, bireylerin dini hükümlere uygun şekilde hareket etmeleri ve gıda tüketiminde hassasiyet göstermeleri büyük önem taşımaktadır.

1.3. Kur'an ve Sünnette Helal Gıda Bilinci

Helal kavramı, İslam hukukunda *“izin verilebilir”* veya *“meşru”* anlamlarına gelmektedir (Şahiner & Çakır, 2024). Helal gıda ise, İslami kurallara uygun olarak üretilen ve tüketilmesi dinen sakıncasız kabul edilen yiyecekleri ifade etmektedir (Yusof & Shutto, 2024). Helal olup olmadığını belirlemede temel kaynaklar Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan *“Hüküm ancak Allah'a mahsustur.”* (Yusuf, 12/40) buyruğu, hüküm koyma yetkisinin yalnızca Allah'a ait olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda, Hz. Muhammed (SAV)'e de ilahi vahiy doğrultusunda helal ve haram hükümlerini açıklama yetkisi verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de helal gıda geniş bir çerçevede ele alınmış ve haram olan gıdalar açıkça belirtilmiştir. Eğer bir yiyecek veya içecek hakkında herhangi bir yasaklama yoksa o şey helal kabul edilmektedir; ancak yasaklama söz konusu olduğunda, o şey haram sayılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de, bir gıdanın helal olmasının yanı sıra *tayyib* (temiz) olması gerektiği de belirtilmiştir (Okur, 2009). Bu husus, *“Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır.”* (Bakara 2/168) ayetinde vurgulanmaktadır. Aynı şekilde, *“Sana, kendileri için nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: İyi ve temiz olanlar size helâl kılınmıştır.”* (Mâide 5/4) ayeti de, helallığın yanı sıra gıdanın temiz ve iyi olması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, *“Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir.”* (Mâide 5/5) buyruğuyla, gıdanın *iyi* ve *temiz* olma şartları pekiştirilmiştir.

Helal gıdanın niteliklerine ilişkin diğer ayetler incelendiğinde, yalnızca helal olması yeterli görülmeyip, aynı zamanda temiz, iyi, hoş ve güzel olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, *“Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”* (Mâide 5/87) buyruğunda, *güzel* kavramı öne çıkarılmıştır. Benzer şekilde, *“Artık aldığınız ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin, Allah’a itaatsizlikten sakının, Allah son derecede bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”* (Enfâl 8/69) ayetinde de gıdanın *hoş* olması gerektiği belirtilmiştir.

Bu ayetler doğrultusunda, helal kavramının sınırları geniş tutulmuş, ancak helal olan gıdaların aynı zamanda temiz ve sağlıklı olması gerektiği vurgulanmıştır. Örneğin, İslam’da bir hayvanın helal kabul edilmesi için yalnızca Allah’ın adı anılarak kesilmesi yeterli olmayıp, aynı zamanda yetiştirildiği ortamın ve tükettiği besinlerin de temiz olması gerekmektedir. Bu husus, *tayyib* kavramının önemini ortaya koymaktadır. Tayyib, temizliği ifade etmekte olup, İslam’ın gıda tüketiminde yalnızca dini kurallara değil, aynı zamanda hijyen ve sağlık ilkelerine de vurgu yaptığını göstermektedir.

Hz. Muhammed (SAV)’e, ayetlerin açıklanması ve helal-haram sınırlarının belirlenmesi yetkisi verilmiştir (Kalmurza Uulu, 2020). Bu bağlamda, *“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”* (Nîsa 4/59) ayeti, Peygamber’e itaatın zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Hz. Muhammed (SAV), helal beslenme konusunda en önemli örnek olup, sünnetiyle bu konuyu açıklığa kavuşturmuştur.

Hz. Muhammed (SAV), beslenme konusunda çeşitli tavsiyelerde bulunmuş ve israfın önlenmesini teşvik etmiştir. O, hiçbir yemeği küçümsememiş, hoşuna giden yemekleri yemiş, hoşlanmadığı yemekleri ise eleştirmeden bırakmıştır (İbn Mâce, Et’ime, 4). Ekmek konusunda ise, *“Ekmeğe hürmet ediniz, zira o bir nimettir.”* (İbn Mâce, Et’ime, 17) buyurarak israf edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, yemek sırasında *besmele çekilmesini*, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasını, sağ elle ve önünden yenilmesini tavsiye etmiştir (Tirmizî, Et’ime, 47). Hz. Peygamber (SAV), aşırı yemekten kaçınılmasını ve insanın her arzuladığı şeyi tüketmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, *“İnsanoğlu, midyesinden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Oysa birkaç lokma, belini doğrultmaya yeter. Şayet daha fazla yemesi gerekirse, midyesinin üçte birini yemek için, üçte birini su için, üçte birini de nefes için ayırsın.”* (İbn Sa’d, I, 406) buyurarak ölçülü beslenmeyi öğütlemiştir.

Helal gıda tüketimi, ibadetlerin kabulü açısından da önemli bir faktördür. Nitekim, **İbn Abbas** (r.a), Resulullah (SAV)'in huzurunda şu ayeti okumuştur: *“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanından yiyin”*(Bakara, 2/168). Bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkas, *“Ey Allah'ın Resulü! Benim için dua et de Allah, beni duaları kabul olanlardan kıl-sın.”* demiştir. Hz. Peygamber (SAV) ise, *“Ey Sa'd! Yediğin helâl olsun ki duan müstecab olsun. Muhammed'in nefsi, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, kul karnına bir haram lokma atar da onun herhangi bir ameli kırk gün kabul edilmez. Herhangi bir kulun bedeni haramla ve faizle beslenmişse Cehennem ona en lâyıktır.”* buyurmuştur (Taberânî, 1995, s. 310). Bu hadis, helal gıda tüketiminin ibadetlerin kabulüne doğrudan etki ettiğini vurgulamaktadır.

1.4. Helal Gıdanın Etik ve Sağlık Boyutu

Helal gıda sadece dinî bir mesele olarak değil, aynı zamanda etik ve sağlık açısından da önemli bir konudur. Helal gıda tüketimi, yalnızca dini sınırları korumakla kalmayıp, sağlıklı beslenmeye de katkı sağlamaktadır. Günümüzde gıda sektöründe genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO), katkı maddeleri ve işlenmiş gıdalar yaygınlaşmış olup, bireylerin bilinçli tüketici olması her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Helal gıda bilinci, yalnızca dini bir hassasiyet olarak görülmemeli, aynı zamanda bireylerin sağlığını ve toplumun etik değerlerini koruyan bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir (Ayaz vd., 2024).

Din eğitimi, bireylerin yalnızca dini ibadetleri yerine getirmelerini değil, aynı zamanda sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazanmalarını da hedefler. Helal gıda bilinci de bu bağlamda, din eğitimi süreçlerinde bireylere kazandırılması gereken önemli bir konudur. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yer alan helal beslenme ile ilgili öğretiler, bireylerin yalnızca dini vecibelerini yerine getirmekle kalmayıp, etik ve sağlıklı yaşam biçimini benimsemelerine de yardımcı olmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber (SAV), temiz ve doğal gıdalar tüketmenin önemini vurgulamış, israftan kaçınmayı ve sağlıklı beslenmeyi teşvik etmiştir (Uyanık, 2020).

Ayrıca, helal gıda sertifikaları ve helal üretim süreçleri, sadece dini kurallar çerçevesinde değerlendirilmemeli, aynı zamanda etik ve sağlık ilkeleri doğrultusunda denetlenmelidir. Günümüzde birçok ülkede helal gıda denetimleri artırılarak, sağlıklı ve güvenilir gıda tüketiminin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (Güneş & Yetim, 2020). Bu kapsamda, din eğitimi çerçevesinde bireylere gıda seçimlerinde bilinçli olmayı öğretmek, etik değerleri gözeterek sağlıklı tercihler yapmalarını sağlamak, bireysel ve toplumsal refah açısından büyük önem taşımaktadır. Helal gıda bilinci,

hem dini hem de sağlıklı yaşam kurallarını birleştiren kapsamlı bir anlayış olarak ele alınmalıdır.

2. Ailede Din Eğitimi ve Helal Gıda Bilinci

Aile, bireyin dini ve ahlaki değerleri öğrenmeye başladığı ilk ve en önemli eğitim ortamıdır. Din eğitimi ve helal gıda bilinci de çocukluk döneminde temelleri atılan kavramlar arasında yer almaktadır. Aile içinde verilen eğitim, çocuğun ilerleyen yaşlarda bilinçli tüketim alışkanlıkları kazanmasına ve helal-haram kavramlarını içselleştirmesine yardımcı olmaktadır (Alaş, 2020). Bu süreçte anne ve babanın örnek davranışlar sergilemesi büyük önem taşımaktadır.

Helal gıda tüketimi ve bilincinin aile içinde kazandırılması, çocuğun ahlaki gelişimi ve sağlıklı beslenme alışkanlıkları açısından kritik bir rol oynamaktadır. İnsan, yediklerinden etkilenir ve bu durum hem fiziksel hem de ruhsal gelişimi doğrudan şekillendirir. Helal beslenme bilinci, çocuğun fitratına uygun olarak gelişmesini sağlarken, etik ve sağlıklı bir yaşam biçiminin benimsenmesine de katkıda bulunur (Halalcs, 2025). Bu nedenle, ailede din eğitimi sürecinde helal gıda kavramının vurgulanması ve günlük yaşantıya entegre edilmesi gerekmektedir.

Günümüz dünyasında, gıda sektörü küresel çapta büyük bir değişim geçirmekte ve tüketiciler, gıdaların kaynağı ve içeriği hakkında daha bilinçli olmaya yönelmektedir. Bu bağlamda, ailede verilen din eğitimi, çocuğun helal gıda tüketme alışkanlığını pekiştirerek, etik ve dini değerlere uygun bir yaşam sürmesini desteklemektedir. Helal gıda bilinci, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal ve küresel düzeyde de sağlıklı ve etik bir tüketim kültürünün oluşmasına katkı sağlayacak önemli bir unsurdur.

2.1. Ailenin Çocuk Üzerindeki Eğitici Rolü

Din eğitiminde ailenin rolü önemlidir. Ailenin iyi bir eğitim yuvası olabilmesi için anne ve babanın eğitim, din eğitimi, çocukların gelişim özellikleri, iletişim gibi hususlarda bilinçli olmaları hayati önem arz etmektedir (Yazıbaşı, 2018). Bir bireyin fitratına donanım ve bilgiye sahip olup davranması noktasında aile önemli bir yerdedir. Çünkü eğitim ailede başlar. Helal gıda eğitimi de ailede alınmaya başlanması gereken önemli bir konudur. Fitrata uygun gelişim göstererek davranışlar edinebilmesi için çocuğun helal beslenmesine ve helal bilincine sahip olmasına dikkat edilmelidir.

Helal gıda kavramı çocuk yetiştirmede önemli bir değerdir. Çünkü insan yedikleriyle şekillenir. Gelişim sürecine, davranışlara ve düşüncelere beslenmenin etkileri yansımaktadır. Çünkü ailede oluşturulan helal beslen-

me bilinci, alışkanlıkları ve helal gıda ile beslenerek büyümesi çocuğun fitratına uygun şekillenmesinde kritiktir ve böyle bir yaşam şekli benimsemesine yardımcı olacak ve örnek teşkil edecek bir süreçtir.

Helal gıdanın önemi ilk olarak anne karnında başlayarak ileriki yaşlara kadar devam eden bir süreçtir. Çünkü anne helal gıda ile beslendiği takdirde çocuğun gelişimi daha sağlıklı, fitratına uygun gerçekleşir ve ahlaki yönden olumlu gelişim sağlayabilme (Yazıbaşı, 2018) noktasında kritik bir faktördür. Anne karnındaki süreçten sonra anne sütü içinde aynı hassasiyete sahip olunarak anne helal beslenmelidir. Bu noktada başlangıçta annenin helal gıda noktasında rolü önemlidir.

Çocukluk döneminde de yine anne ve babaya çok görev düşmektedir. Çünkü 0-6 yaş döneminde çocuk helal gıda bilincinin temelini anne babadan görerek, taklit yoluyla atmaktadır. Çocuğun gelişim dönemleri dikkate alındığında bu kritik dönem (Bacanlı, 2004) kalıcı öğrenme için önemlidir. Davranışlar kalıcı dönemde kazanılmadığında diğer dönemlerde bu davranışları kazanmak zor olmaktadır. Ailede, çocuğa gereken din eğitimi doğru olarak verildiğinde helal bilinci oluşmaya başlayacaktır ve davranışları bu yönde daha rahat şekillenmeye devam edecektir.

Ailede verilen din eğitimiyle birlikte oluşturulan helal gıda bilinci ile çocukta farkındalık artar. Helal ve haram ayırımı yapacak bir bilince sahip olarak yetişir ve tüketim davranışları da buna göre şekillenmeye başlar. Böylelikle şüpheli olan gıdaları da ayırt edebilir. Bu sebepler doğrultusunda aile de helal gıda bilincinin temellerinin atılması kritik öneme sahiptir (Çaktı, 2022).

Çocuk iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlış aileden öğrenir ve yaşamını buna göre şekillendirir. Yaşamını şekillendirmesine yardımcı olmanın yanında zihinsel, fiziksel, bilişsel ve düşünsel birçok noktada gelişiminde helal gıda ile beslenmesi önemli etkilere sahiptir. Aile, yaşamın her alanında helal beslenmenin önemi üzerinde durmalı, bu yaşam şeklini yaşantısıyla göstererek davranış haline gelmesi noktasında öncü olmalıdır (Çaktı, 2022).

Bir Müslümanın helal ve haram bilincine sahip olması önemlidir. Bu bilinci oluşturmak için ise öncelikli olarak bu kavramların tanımları ve mahiyetleri öğretilmelidir. Bu noktada aileden sonra din eğitimcileri devreye girmektedir (Çaktı, 2022).

Aileden sonra helal gıda bilinci oluşturma süreci okulda devam etmelidir. Öğrenci davranışlarının düzenlenmesi, yeni davranışların oluşturulması, şekillendirilmesi ya da değiştirilmesi görevi ise eğitimcilere düşmektedir. Okul, aileyle birlikte hareket etmelidir. Karışıklıkların önüne geçmek için bu şekilde hareket edilmesi daha sağlıklıdır. Aksi takdirde aile ve okul

farklı hareket ederse çocukta zihinsel anlamda karmaşa meydana gelerek davranış oluşturmada problemler yaşanmaya başlanacaktır.

Günümüzde helal gıdanın küresel alanı oldukça geniştir. Bu sebeple bir gıdanın nerede üretildiği, hangi şartlarda üretildiği ve İslam inancına uygun mu soruları da beraberinde gelmektedir. Burada bilinmesi gereken nokta ise nelerin helal nelerin haram ve nelerin şüpheli olduğunun iyi öğrenilmiş olmasıdır. Bu bilince sahip olunduğunda helal olan net bir şekilde ayırt edilecektir. Bu noktanın bilinmesinin önemi Maide Suresi 5/87.âyette net bir şekilde ifade edilmektedir: *“Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”*(Karaman vd., 2020) âyeti dikkate alındığında bilinçli bir toplumun oluşmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Müslümanların helal konusunda bilinçli olması, beslenmelerinin bu yönde şekillenmesinde ve helal bir yaşam tarzını benimsemesinin noktalarında önemlidir.

2.2. Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Helal Gıda Bilinci

Çocukluk ve ergenlik dönemleri, bireyin alışkanlıklarının ve değer sisteminin şekillendiği kritik süreçlerdir. Bu dönemde verilen din eğitimi, bireyin ilerleyen yıllarda bilinçli bir şekilde helal gıda tercih etmesine katkı sağlar. Çocukların, aileleri tarafından helal ve haram kavramları konusunda bilinçlendirilmesi, bu sürecin en temel aşamalarından biridir (Çevik, 2024). Günlük hayatta helal gıda tüketiminin neden önemli olduğu anlatılmalı ve bu bilinç alışkanlık haline getirilmelidir.

Çocukluk çağında kazanılan beslenme alışkanlıkları, bireyin tüm yaşamı boyunca devam eder. Bu nedenle, çocukların besin tercihleri konusunda bilinçli olmalarını sağlamak adına, ailelerin onlara rehberlik etmesi gerekmektedir. Çocuklara helal gıda tüketimi konusunda sorumluluk kazandırmak, etik ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarını geliştirmelerine yardımcı olur. Bu süreçte, gıda etiketlerini okumayı öğretmek, helal sertifikalı ürünleri tanıtmak ve gıda tüketimi konusunda farkındalık oluşturmak büyük önem taşır (Algöz & Demirel, 2017).

Ergenlik dönemi ise bireyin kimlik gelişiminin hızlandığı bir süreçtir ve bu dönemde bireyin tüketim alışkanlıkları da şekillenmeye devam eder (Çevik, 2024). Bu dönemde bireyler, çevresel faktörlerden etkilenerek farklı beslenme alışkanlıkları geliştirebilir. Bu yüzden aile ve eğitimciler, ergen bireylere helal gıda bilincini kazandırırken, onların bilinçli tüketiciler olmalarına rehberlik etmelidir. Okulda ve aile içinde helal gıdanın dini, etik ve sağlık boyutlarıyla ele alınması, bireyin gelecekte de sağlıklı ve bilinçli tüketim alışkanlıklarını sürdürmesini sağlayacaktır.

2.3. Ailede Din Eğitimi ve Beslenme Alışkanlıkları

Aile içinde verilen din eğitimi, bireyin beslenme alışkanlıklarını şekillendiren önemli bir etkidir. Helal gıda tüketimi sadece dini bir yükümlülük değil, aynı zamanda bireyin sağlıklı ve bilinçli beslenmesini sağlayan bir yaşam biçimidir. Aile, çocuklarına dinî ve etik beslenme alışkanlıklarını kazandırırken, onların bilinçli tüketici olmalarına da katkı sağlamalıdır.

Hız. Muhammed (SAV), beslenme adabı ile ilgili birçok hadisinde, yemeğin paylaşılması, israftan kaçınılması ve temiz gıda tüketilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Şimşek & Güleç, 2020). Bu doğrultuda aileler, çocuklarına yemek öncesi ve sonrası duaları öğretmeli, besinlerin nasıl seçilmesi gerektiğini anlatmalı ve günlük hayatta uygulamalıdır.

Ayrıca, sağlıklı beslenme alışkanlıkları açısından çocuklara gıda okuryazarlığı kazandırılmalıdır. Helal sertifikalı ürünlerin önemi anlatılmalı, market alışverişlerinde etiket okuma alışkanlığı kazanmalarına yardımcı olunmalıdır (Fikriyat, 2021). Böylece, çocuklar gıdaların içeriklerini analiz etmeyi öğrenerek, hem dinî hem de sağlık açısından bilinçli tercihler yapabileceklerdir.

Aile içinde geliştirilen beslenme bilinci, bireyin ilerleyen yaşlarda sağlıklı ve etik tüketim alışkanlıkları kazanmasını sağlar. Helal gıda bilincinin çocukluk çağında kazandırılması, bireyin yalnızca dini vecibelerini yerine getirmesini değil, aynı zamanda etik ve sorumlu bir tüketici olarak yetişmesini destekler. Bu nedenle, ailelerin çocuklarına beslenme konusunda bilinçli bir yaklaşım benimsemeleri büyük önem taşımaktadır.

3. Okul ve Toplumda Din Eğitimi Yoluyla Helal Gıda Bilincinin Geliştirilmesi

Helal gıda bilinci, bireylerin dini inançlarına uygun bir beslenme alışkanlığı geliştirmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bilinç, yalnızca bireysel çabalarla değil, eğitim sistemleri ve toplumsal bilinçlendirme faaliyetleriyle de desteklenmelidir. Din eğitimi, bu noktada temel bir araç olarak karşımıza çıkmakta ve okul ile toplum düzeyinde helal gıda bilincinin kazandırılmasına katkı sunmaktadır (Aydoğan, 2021).

Din eğitimi, bireylerin inançlarını hayata geçirmelerinde rehberlik eden bir süreçtir. Bu süreç, yalnızca dini bilgileri teorik olarak aktarmakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin dini hassasiyetleri doğrultusunda bilinçli tercihler yapmalarını da sağlar. Helal gıda bilinci, bu eğitimin önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Okul müfredatlarına entegre edilen ders içerikleri, öğrencilerin bu konuda farkındalık kazanmasını sağlarken, din eğitimi veren kurumlar aracılığıyla toplumun geniş kesimlerine ulaşılması mümkündür.

Helal gıda bilincinin eğitim yoluyla yaygınlaştırılması, bireylerin hem dini hem de sağlıklı yaşam konularında bilinçlenmelerine katkı sunar. Helal gıda tüketimi sadece dini bir gereklilik değil, aynı zamanda sağlıklı ve etik üretim süreçleri açısından da önemli bir konudur. Bu noktada, okullarda ve toplumda helal gıda bilinci kazandırılırken, gıda güvenliği, etik tüketim ve sağlıklı beslenme gibi konuların da ele alınması gerekmektedir. Böylece bireyler, hem dini vecibelerini yerine getirirken hem de sağlıklı bir yaşam sürdürme konusunda daha bilinçli hareket edebilirler.

3.1. Okulda Helal Gıda Bilinci Eğitimi

Okullarda verilen din eğitimi, öğrencilerin sadece teorik dini bilgileri öğrenmesini değil, aynı zamanda günlük yaşamlarında bu bilgileri bilinçli bir şekilde uygulamalarını da sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, helal gıda bilincinin kazandırılması, din eğitimi müfredatının önemli bir parçası olmalıdır. Özellikle İmam Hatip liseleri ve İlahiyat Fakülteleri gibi din eğitimi odaklı kurumlarda, helal gıdanın dini, sağlık ve etik boyutlarıyla ele alınarak daha kapsamlı bir eğitim süreci oluşturulmalıdır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde, helal beslenme bilinciyle ilgili konular müfredata entegre edilmeli ve öğrencilerin bu konuda bilinçlenmelerini sağlayacak çeşitli etkinlikler düzenlenmelidir. Bu eğitim sürecinde, öğrencilerin yalnızca teorik bilgi edinmeleri değil, aynı zamanda günlük hayatlarında doğru tüketim alışkanlıkları geliştirmeleri de hedeflenmelidir. Helal gıda konusunda duyarlılığı artırmak amacıyla derslerde gıda etiketleri inceleme, helal belgelendirme süreçlerini araştırma ve gıda endüstrisinin helal standartları hakkında bilgi edinme gibi uygulamalı etkinlikler yapılabilir.

Ayrıca, okullarda düzenlenen etkinlikler ve projelerle bu bilincin pekiştirilmesi sağlanmalıdır. Öğrencilere gıda sektöründeki helal standartları öğretmek amacıyla fabrika gezileri, uzman söyleşileri ve interaktif atölye çalışmaları düzenlenebilir. Bunun yanı sıra, öğrencilerin kendi projelerini geliştirerek helal gıda bilinci üzerine sunumlar yapmaları veya araştırma ödevleri hazırlamaları teşvik edilmelidir. Bu tür etkinlikler sayesinde, öğrenciler helal gıdayı yalnızca dini bir gereklilik olarak görmekle kalmayıp, aynı zamanda sağlıklı beslenme ve etik tüketim anlayışının da bir parçası olarak değerlendireceklerdir. Böylece, sadece teorik değil, uygulamalı ve bilinçli bir eğitim süreci oluşturulmuş olur.

3.2. Toplumda Helal Gıda Bilinci ve Din Eğitimi

Toplum genelinde helal gıda bilincinin artırılması, sadece bireysel farkındalıkla sınırlı kalmayıp, toplumsal ve kurumsal destek mekanizma-

larıyla daha geniş kitlelere yayılmalıdır. Bu noktada, camiler, dernekler, vakıflar ve dini kurumlar, halkı bilinçlendirme konusunda kritik bir misyon üstlenmektedir. Helal gıda tüketimiyle ilgili cami vaazları, halka açık seminerler, çalıştaylar ve eğitim programları düzenlenerek, bireylerin bu konuda daha bilinçli hale gelmeleri sağlanabilir. Ayrıca, dini otoriteler ve uzmanların katılımıyla gerçekleştirilecek söyleşiler, toplumun helal gıda konusundaki bilgi düzeyini artırarak, sağlıklı ve etik tüketim alışkanlıklarının benimsenmesine katkı sunacaktır.

Geleneksel eğitim yöntemlerinin yanı sıra, medya ve dijital platformlar da helal gıda bilincinin yaygınlaştırılmasında etkili birer araç olarak değerlendirilmelidir. Televizyon programları, radyo yayınları, belgeseller ve internet tabanlı bilgilendirici içerikler aracılığıyla, helal gıda bilinci konusunda toplumun farklı kesimlerine ulaşmak mümkündür. Sosyal medya kampanyaları ve dijital reklamlar, genç neslin ilgisini çekerek helal gıda farkındalığını artırmada önemli bir rol oynayabilir. Aynı zamanda, interaktif web siteleri ve mobil uygulamalar aracılığıyla, tüketicilere helal gıda standartları hakkında anlık bilgi sağlanabilir.

Bunun yanı sıra, helal belgelendirme kuruluşlarının şeffaflığı ve güvenilirliği artırılarak, tüketicilerin bilinçli seçimler yapmaları desteklenmelidir. Helal gıda sertifikalarının güvenilirliğini sağlamak amacıyla, düzenleyici kurumlar ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği geliştirilmeli, bu süreçlerin kamuoyuna açık bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır. Böylece, geniş kitlelere ulaşarak, yalnızca dini bir hassasiyet olarak değil, etik ve sağlıklı yaşam perspektifinden de ele alınan bir helal gıda bilinci oluşturulabilir.

3.3. Helal Gıda Bilinci Kazandırmada Eğitimcilerin Rolü

Eğitimciler, bireylerin bilinçlenmesi ve doğru bilgiye ulaşması sürecinde en kritik aktörlerden biridir. Özellikle din eğitimi veren öğretmenler, öğrencilerin helal gıda bilincini kazanmasını sağlamak için yalnızca teorik bilgileri aktarmakla yetinmemeli, aynı zamanda bu bilgileri günlük hayatta uygulanabilir hale getirmelidirler. Helal gıda konusunun etkili bir şekilde öğretilmesi için öğretmenlerin pedagojik ve içerik bilgilerini sürekli güncellemeleri, bu alandaki gelişmeleri takip etmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda, öğretmenlerin helal gıda bilincini kazandırmada kullanabilecekleri çeşitli yöntemler bulunmaktadır:

- **Uygulamalı Öğrenme:** Öğrencilerin konuyu daha iyi kavrayabilmeleri için teorik bilgileri destekleyen uygulamalar yapılmalıdır. Helal gıda üretim tesislerine geziler düzenlenerek, üretim süreçleri yerinde gözlemlenebilir. Bu tür deneyimsel

öğrenme yöntemleri, öğrencilerin konuya daha fazla ilgi duymasını sağlayacaktır.

- **Görsel ve İşitsel Materyaller:** Helal gıda konulu belgeseller, interaktif sunumlar ve multimedya araçları kullanılarak öğrencilerin dikkatini çekmek mümkündür. Böylece, konu daha anlaşılır ve ilgi çekici hale gelir.
- **Tartışma ve Grup Çalışmaları:** Sınıf içi tartışmalar, beyin fırtınası oturumları ve grup projeleri gibi etkinliklerle öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri geliştirilebilir. Bu sayede, öğrenciler helal gıda bilincine ilişkin kendi düşüncelerini oluşturabilir ve farklı bakış açılarını değerlendirebilir.
- **Pratik Bilgilendirme:** Öğrencilere, gıda etiketlerini nasıl okuyacakları öğretilmeli ve market alışverişlerinde bilinçli tüketici olmaları teşvik edilmelidir. Helal gıda sertifikasyon süreçleri hakkında farkındalık yaratmak amacıyla küçük araştırma projeleri ve sunumlar yaptırılabilir.

Eğitmcilerin bu sürece etkili şekilde katkıda bulunabilmeleri için kendilerinin de sürekli olarak bilgi ve becerilerini geliştirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, öğretmenlerin helal gıda konusunda düzenlenen seminer, konferans ve çalıştaylara katılmaları teşvik edilmelidir. Ayrıca, akademik çalışmalar ve bilimsel yayınlar aracılığıyla helal gıda eğitimi konusunda güncel gelişmeleri takip etmeleri sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, din eğitimi yoluyla helal gıda bilincinin kazandırılması, bireylerin dini değerlerine uygun bir yaşam sürmelerine yardımcı olmanın ötesinde, etik tüketim alışkanlıkları ve sağlıklı beslenme bilincinin yaygınlaşmasını da destekler. Bu süreç yalnızca okullarla sınırlı kalmamalı, toplumun farklı kesimlerini de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Aileler, dini kurumlar ve medya gibi unsurların da bu sürece dahil edilmesi, helal gıda bilincinin sürdürülebilir ve etkin bir biçimde yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Böylece, eğitimcilerin rehberliğinde bireyler hem dini hassasiyetlerini koruyarak hem de bilinçli bir tüketici olarak topluma katkı sunabileceklerdir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, din eğitimi ile helal gıda bilinci arasındaki ilişki ele alınmış ve bireylerin bilinçli tüketim alışkanlıkları kazanmalarında din eğitiminin oynadığı rol analiz edilmiştir. Araştırmamız, helal gıda bilincinin yalnızca bireysel bir tercih değil, aynı zamanda etik, sağlık ve dini hassasiyetler çerçevesinde şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Helal gıda bilincinin gelişimi, bireylerin dinî eğitim süreçleriyle

le doğrudan bağlantılı olup, bu bilinç küçük yaşlardan itibaren verilmesi gereken temel bir kavramdır.

Araştırma Bulguları:

- Helal gıda bilinci, yalnızca dinî bir sorumluluk değil, aynı zamanda etik tüketim ve sağlıklı beslenme açısından da büyük önem taşımaktadır.
- Çocukluk ve gençlik döneminde alınan din eğitimi, bireylerin bilinçli tüketim alışkanlıkları geliştirmelerinde kritik bir rol oynamaktadır.
- Okullarda din eğitimi kapsamında helal gıda bilincinin kazandırılması, bireylerin tüketim alışkanlıklarını etik ve dini çerçevede şekillendirmelerine yardımcı olmaktadır.
- Helal gıda bilinci toplum genelinde yaygınlaştırılmalı ve camiler, dernekler, medya gibi farklı platformlar bu sürece aktif olarak dahil edilmelidir.
- Eğitimcilerin, helal gıda bilincini kazandırmada önemli bir rolü vardır ve bu konuda pedagojik yöntemlerle desteklenen eğitim programları oluşturulmalıdır.

Öneriler

1. Eğitim Kurumları İçin Öneriler

- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde helal gıda bilinci daha kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.
- İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri müfredatına helal gıda konusunda özel dersler eklenmelidir.
- Okullarda helal gıda temalı seminerler, paneller ve atölye çalışmaları düzenlenerek öğrencilerin farkındalık düzeyi artırılmalıdır.
- Uygulamalı eğitimler kapsamında öğrencilerle helal gıda üretim tesislerine geziler düzenlenmeli, etiket okuma alışkanlığı kazandırılmalıdır.

2. Aileler İçin Öneriler

- Aileler, çocuklarına erken yaşta helal gıda bilincini kazandırmalı ve bu konuda model olmalıdır.
- Çocuklarla birlikte market alışverişine giderek, helal

sertifikalı ürünleri seçme bilinci kazandırılmalıdır.

- Yemek adabı, israfın önlenmesi ve bilinçli tüketim gibi konular ev içinde günlük yaşamın bir parçası haline getirilmelidir.

3. Toplum ve Medya İçin Öneriler

- Camilerde ve dini kurumlarda helal gıda konusunda farkındalık oluşturacak hutbeler ve seminerler düzenlenmelidir.
- Televizyon programları, belgeseller ve sosyal medya kampanyaları ile geniş kitlelere ulaştırılmalıdır.
- Helal gıda sertifikasyon süreçlerinin şeffaf hale getirilmesi ve bu konuda kamuoyunun bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Belediyeler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumda helal gıda bilincini artırmaya yönelik projeler hayata geçirilmelidir.

4. Araştırmacılar ve Politika Yapıcılar İçin Öneriler

- Helal gıda konusunda daha fazla akademik çalışma yapılmalı, bilimsel temelli araştırmalar teşvik edilmelidir.
- Helal gıda sertifikalarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi için yasal düzenlemeler güçlendirilmelidir.
- Devlet destekli helal gıda bilgilendirme kampanyaları düzenlenmeli, tüketicilerin bilinç düzeyi artırılmalıdır.

Sonuç Değerlendirmesi

Sonuç olarak, din eğitimi ile helal gıda bilinci arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Helal gıda bilinci, bireyin sadece dini inancını yaşamasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda sağlıklı ve etik bir tüketim alışkanlığı kazanmasına da katkı sağlar. Bu bilincin yaygınlaştırılması için eğitim kurumları, aileler, dini otoriteler ve medya organları birlikte hareket etmelidir. Çocukluktan itibaren doğru eğitim programlarıyla desteklenen bireyler, hem dini hassasiyetlerini koruyacak hem de bilinçli tüketiciler olarak topluma katkı sağlayacaktır.

Böylece, din eğitimi ile helal gıda bilinci arasında güçlü bir entegrasyon sağlanarak, sağlıklı ve etik bir tüketim kültürünün yaygınlaştırılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, M. F. (1945). *El-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye.*
- Alaş, A. (2020). *Helal Ve Sağlıklı Gıda Eğitiminde Annenin Rolü.* Memleket. <https://www.memleket.com.tr/helal-ve-saglikli-gida-egitiminde-annenin-rolu-27589y.htm>
- Algöz, S. B., & Demirel, E. (2017). Helal Gıda Sertifikalı Ürünlerin Tüketici Davranışları Üzerine Etkisi: Konya İli Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, Article 28.
- Ayaz, Y., Kırpık, M. A., Ayaz, R., Akyıldız, Y., & Keleş, H. (2024). Türkiye'deki Helal Gıda Sertifikalandırılması. *Caucasian Journal of Science*, 11(1), Article 1. <https://doi.org/10.48138/cjo.1414200>
- Aydoğan, İ. (2021). Helal Kavramının Eğitimde Yeri Var mıdır? *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), Article 1. <https://doi.org/10.51973/head.915056>
- Bacanlı, H. (2004). *Gelişim ve Öğrenme.* Nobel Akademik Yayıncılık.
- Batu, A. (2012). Türkiye'de Helal (Mahzursuz) Gıda ve Helal Belgelendirme Sistemi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 7(1), 51-61.
- Çaktı, A. (Direktör). (2022). *Çocuk Eğitiminde Helal Gıda* [Video recording]. <https://www.youtube.com/watch?v=ZY3WpQwoROo>
- Çevik, İ. (2024). Din Eğitimi Açısından Beslenme Şekillerinin Etkileri. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), Article 1. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.1.04>
- Çöp, S., Çakmak, M., & Köklü, O. (2021). Helal Gıda Sertifikalarına Yönelik Bir Araştırma. *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), Article 2. <https://doi.org/10.51973/head.956072>
- es-Semerkindî, A. (with Abdülber, M. Z.). (1984). *Mizânü'l-uşûl.* Devha.
- Fikriyât. (2021). *Sağlıklı beslenmenin ilk koşulu: Gıda okuryazarlığı.* Fikriyat Gazetesi. <https://www.fikriyat.com/galeri/yasam/saglikli-beslenmenin-ilk-kosulu-gida-okuryazarligi>
- Güneş, Z., & Yetim, H. (2020). Helâl Gıda Üretimi ve Tüketimi. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 2(2), Article 2.
- Halalcs, A. (2025). Helal Gıda: Sağlıklı Beslenmenin Geleceği ve Önemi. *Helal Belgelendirme.* <https://halalcs.com.tr/blog/helal-gida-saglikli-beslenmenin-gelecegi-ve-onemi/>
- Kalmurza Uulu, U. (2020). *Ahkâm Ayetlerindeki Helal Gıda ve Beslenme İle İlgili Hükümlerin Tahlili* [Yüksek Lisans Tezi]. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Kalmurza Uulu, U. (2024). Gıdalarda Helal ve Haramı Belirleme Yolları. İçinde A. Yüksek (Ed.), *Fıkıh Araştırmaları (Usul ve Furû')* (1. bs, ss. 277-300). Selâmet Yayınları.

- Karaman, H., Kâfi Dönmez, İ., Çğarıcı, M., & Gümüş, S. (2020). *Kur'ân yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (C. 2). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://yayin.diyaret.gov.tr/e-kitap/kuran-yolu-turkce-meal-ve-tefsir-2/prof-dr-hayrettin-karaman/kuran-kitapligi/3789>
- Koca, F. (1997). Haram. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 97-100). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/helal#2-fikih>
- Koca, F. (1998). *Helal* (C. 17, ss. 175-178). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/helal#2-fikih>
- Okur, K. H. (2009). İslam Hukuku Açısından Helal ve Haram Olan Gıdalar ve Bazı Güncel Meseleler. *Usul İslam Araştırmaları*, 11(11), Article 11.
- Râzi, F. M. b. Ö. b. el-Hüseyn (with el-Ulvânî, T. C. F.). (1979). *El-Mahsûl fi ilmi Usûli'l-Fıkh*. (C. 1). Müessesetü'r-Risâle.
- Şahiner, A., & Çakır, M. Y. Ç. M. D. B. (2024). Helal Endüstrisine Global Yaklaşım. *The Journal of Academic Social Science*, 5(41), Article 41. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12001>
- Şevkânî, E. A. M. b. A. b. M. (with Hallâk, M. S. b. H.). (2011). *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*. Dârü İbn Kesîr.
- Şimşek, A., & Güleç, E. (2020). Ayetler ve Hadisler Doğrultusunda İslamî Mutfak Anlayışı. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 2(1), Article 1.
- Taberânî, S. b. A. (1995). *El-Mu'cemu'l-Evsat* (C. 6). Dârü'l-Haremeyn.
- Türk Gıda Kodeks Gıda Katkı Maddeleri Yönetmeliği, 28693 (2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130630-4.htm>
- Uyanık, M. Z. (2020). Helal Gıda Sertifikalarının Fıkıh ve Mevzuat Açısından Problemleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 35, Article 35.
- Yazıbaşı, M. A. (2018). Bireyde Helal Gıda Bilincinin Oluşmasında Din Eğitiminin Etkisi. İçinde *Disiplinlerarası Yaklaşımla Helal Ürün Ve Hizmetler 1*. Grafiker.
- Yusof, S. M., & Shutto, N. (2024). The Development of Halal Food Market in Japan: An Exploratory Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 121, 253-261. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1126>

BÖLÜM 3

ÇOCUK EVLERİNDE MANEVİ DANIŞMAN OLARAK GÖREVLENDİRİLEN DİB PERSONELİNDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Onur TOMBUŞ¹

Hamza AKTAŞ²

1 Yüksek Lisans Öğr. Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, ORCID: 0009-0005-9338-3614 onur.tombus@gmail.com

2 Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0001-5059-2671 hamzaaktas@duzce.edu.tr.

Giriş

Manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) hizmetleri, kişilerin zor zamanlarında, kriz dönemlerinde ya da yaşamın anlamının sorgulandığı anlarda, psikolojik ve manevi kaynakları kullanarak bireye ve topluma manevi destek sunan bir yardım faaliyetidir. Aynı zamanda, diğer psikolojik destek hizmetleri gibi, tamamen kişinin isteğine dayalı olarak gelişen ve manevi ya da ruhsal sorunlarda yardım sağlayan, içgörü, umut ve olumlu gelişimi destekleyen bir eşlik sürecidir (Demirtaş, Gürsu ve Söylev, 2021).

Ruh sağlığı uzmanlarının manevi konulara dair bilgi eksikliği, din görevlilerinin ise psikoloji, psikiyatri ve danışmanlık alanlarında yeterli donanımına sahip olmaması, toplumun manevi danışmanlık ihtiyacını karşılayacak kişilerin her iki disiplinde de yetkin olması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Şirin, 2013).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapan bir din görevlisi olarak, manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) hizmetlerinin zaman zaman geleneksel “vaaz ve irşat” anlayışıyla sunulduğuna dair eleştirilerle karşılaşmaktayız. Ayrıca, MDR hizmetlerinde psikoterapötik yönün yeterince dikkate alınmadığı yönünde görüşler de dile getirilmektedir. Ancak, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve bu alanda eğitim veren akademisyenler, söz konusu eleştirilerin farkında olup, konunun önemini göz önünde bulundurarak MDR alanında kapsamlı çalışmalar yürütmektedir.

Bununla birlikte, çocuk sevgi evleri ve çocuk destek merkezlerinde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik araştırmaların sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Bu alanda, söz konusu merkezlerdeki MDR hizmetlerini ele alan nitel çalışmaların yapılması, hizmet veren manevi destek görevlilerinin deneyim ve görüşlerine odaklanarak mevcut hizmetin niteliğini değerlendiren araştırmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, çalışmamızın amacı, çocuk sevgi evleri ve çocuk destek merkezlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı personeli tarafından protokoller çerçevesinde sunulan MDR hizmetlerini ayrıntılı şekilde analiz etmek, bu hizmeti sağlayan personelin deneyimlerini ortaya koymak ve alandaki gereksinimleri belirleyerek hizmetin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Araştırmamızın temel amacı, Çocuk Evleri ve Çocuk Destek Merkezlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı personeli tarafından verilen Manevi Destek ve Rehberlik (MDR) hizmetlerini ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Ayrıca, manevi danışmanlık yapan personelin deneyimlerini öğrenmek, alandaki ihtiyaçları belirleyerek sunulan hizmetin daha iyi hale gelmesine katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bu çalışma, personelin manevi danışmanlık ve rehberlik kavramlarını doğru anlayıp anlamadığını, verilen hizmetlerin bu alandaki ilke ve kurallara uygun olup olmadığını belirlemeyi

amaçlamaktadır. Eğer eksiklikler varsa, bunların giderilmesi için önerilerde bulunulacaktır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Çocuk Sevgi Evleri ve Çocuk Destek Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik yapan kişilerde bulunması gereken temel özellikler nelerdir?
- Çocuk Sevgi Evleri ve Çocuk Destek Merkezlerinde sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde sunulması için ne gibi adımlar atılabilir?

1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Manevi danışmanlık ve rehberlik kavramlarını kavramsal olarak incelediğimizde hem akademik alanda hem de uygulama sahasında bu kavramın içeriğiyle ilgili bir birlikteliğin sağlanmadığını ve kavram üzerine süregelen tartışmaların bulunduğunu görmekteyiz. Bu tartışmaların odağında, “din, maneviyat ve danışmanlık” kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi, ortak yönleri ve ayrıştıkları noktalar bulunmaktadır. Din, maneviyat kavramının temel unsurlarından biri olarak kabul edilse de, din ve maneviyatın hangisinin daha geniş bir kapsama sahip olduğu ya da bu iki kavramın tamamen örtüşüp örtüşmediği konusunda net bir fikir birliğine varıldığı söylenemez (Tan ve Yıldız, 2022).

Maneviyat kavramının, toplumdan topluma, zamandan zamana ve mekândan mekâna farklı anlamlar kazandığını görmekteyiz. İslam dışı toplumlarda din ve maneviyat genellikle ayrı kavramlar olarak ele alınırken, İslam toplumlarında ise dinden bağımsız bir maneviyat anlayışının savunulmadığını gözlemliyoruz. Farklı görüşler olsa da Müslümanlar arasında dinin maneviyatı da kapsayan bir çatı kavramı olarak görülmeye devam ettiğini söylemek mümkündür (Düzgüner ve Ayten, 2021).

Maneviyat, belirli bir dini inancı içermeksizin, bireyin kişisel anlam dünyasında yer alan ve kişiden kişiye farklı şekillerde ortaya çıkan bir kavramdır. Bu çerçevede ele alındığında, maneviyatın hem seküler hem de dindar bireylerin doğasında bulunan temel bir yönelim olarak görüldüğü ve dinin, maneviyatı deneyimleme yollarından biri olarak değerlendirildiği söylenebilir (Yaman, 2019).

Dini danışma, bireylerin dini konularda yaşadığı kararsızlıkları veya çözümsüzlükleri gidermeye yardımcı olmak amacıyla, ilgili dinin uzmanları tarafından sunulan rehberlik hizmetidir (Cebeci, 2016). Bu süreçte, otoriter ve mesafeli bir yaklaşım benimsenir ve danışan ile danışman arasında bilgi aktaran ve bilgiyi alan şeklinde hiyerarşik bir ilişki bulunur. Buna karşın, manevi danışmanlık, eşlik etme, yakınlık ve birliktelik te-

melli bir süreci içerir (Ağılkaya Şahin, 2021). Dini hizmetlerde din görevlisinin temel sorumluluğu, dini açıdan uygun olanı aktarmak iken, manevi danışmanlıkta bilgi veren ve öğrenen arasındaki keskin ayırmadan ziyade, danışanın yaşadığı zorluklara birlikte göğüs germek ve ona manevi anlamda destek sunarak bir çıkış yolu aramak esas alınır (Ayten, 2020).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin yaşamındaki zorlu dönemlerde, kriz anlarında, afet süreçlerinde ve hayatın anlamının sorgulandığı durumlarda, psikoloji ve maneviyatın kaynaklarını bir araya getirerek bireye ve topluma destek sunan bir hizmettir (Demirtaş vd., 2021). Bu süreçte, psiko-sosyal problemlere çözüm ararken, dini inanç ve mistik düşünce gibi manevi unsurların rehabilitasyon sürecinde aktif olarak kullanılması temel bir yaklaşımdır.

Manevi danışmanlığı psikolojik danışmadan ayıran en önemli faktör, ele alınan problemin doğası veya danışanın kimliği değil, danışmanın rolü (din görevlisi olması) ve sürecin manevi unsurlar dikkate alınarak yürütülmesidir (Koç, 2012; Söylev, 2014). Manevi danışmanlık yalnızca dini ve manevi içerikli sorunlarla değil, danışanın getirdiği her türlü problemle kendi uzmanlık alanı çerçevesinde ilgilenir.

Diğer psikolojik destek hizmetlerinde olduğu gibi, manevi danışmanlık da bireyin talebine bağlı olarak şekillenen, manevi ve ruhsal sıkıntıları ele alan, içgörüyü, umudu ve olumlu gelişimi destekleyen bir süreçtir. Tıpta tedavi edici ve koruyucu hekimlik uygulamalarına benzer şekilde, hem mevcut problemlerin çözümüne odaklanır hem de bireyin ruhsal iyilik halinin devamlılığını sağlamaya yönelik hizmet sunar.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin hayata yüklediği anlamı, önem verdiği değerleri ve inançlarını keşfetmesine yardımcı olmayı amaçlayan bir süreçtir. Bu hizmet bazen mevcut bir sorunun çözümüne katkı sağlarken, bazen de bireyin ruhsal dengesini güçlendirmek için uygulanabilir (Düzgüner & Ayten, 2021). Sonuç olarak, manevi danışmanlık ve rehberlik, geleneksel din hizmetlerinde görülen vaaz ve irşat faaliyetlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Ancak, bireyin yaşadığı sorunların çözümünde dini ve manevi kaynakları kullanarak danışana eşlik etmesi nedeniyle, teolojik bilgiye ek olarak danışmanlık becerileri de gerektiren çok yönlü bir disiplindir.

1.2. Manevi Danışmanlığa Duyulan İhtiyaç

İnsanın fiziksel varlığı ve bu boyutun ihtiyaçları somut ve belirgin bir yapıya sahipken, manevi alan ve bu alandaki gereksinimler daha soyut, karmaşık ve ölçülmesi zor olduğu için, sağlık alanında çoğunlukla fiziksel boyuta öncelik verilmekte, manevi boyut ise göz ardı edilmektedir. Oysa

insanın bedensel ve ruhsal ihtiyaçları birbiriyle etkileşim içindedir; bir alanda ortaya çıkan sorun, diğerinde de patolojik değişimlere yol açabilir. Bu nedenle bireyin tedavi sürecinde holistik bir yaklaşımla, fiziksel, sosyal, duygusal, ekonomik, kültürel ve manevi yönleriyle ele alınması gerektiği, farklı alanlardaki uzmanlar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır (Altuntaş, Öztürk & Arıkin, 2019; Boztilki & Ardıç, 2017; Özkan, 2019).

Geleneksel psikoloji, uzun yıllar boyunca pozitivist yaklaşımın etkisiyle yalnızca maddi referanslara odaklanmış; dini, manevi kavramları ve insanın bu alandaki ihtiyaçlarını göz ardı etmiştir. Abraham Maslow'un "kendini gerçekleştiren bireyler" üzerine yaptığı araştırmalarla birlikte, insanın manevi yönünün de psikolojik gelişim sürecinde önemli bir bileşen olduğu fark edilmiştir. Sonuç olarak, insan ruhunun bütünlüğünden ayrı düşünülemez olan manevi boyut, tamamlayıcı bir unsur olarak psikoloji disiplinine dahil edilmek zorunda kalmıştır (Cebeci, 2016; Koç, 2020).

İnsana bakış açısının değişmesiyle birlikte, sağlıklı olma durumu yalnızca hastalık ve sakatlık bulunmaması veya fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik hali olarak değil, aynı zamanda manevi açıdan da tam bir iyilik hali şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır. Geçmişte manevi boyutu çoğunlukla göz ardı edilen insan, artık biyo-psiko-sosyal ve manevi yönleriyle bütüncül bir varlık olarak ele alınmaktadır (Düzgüner & Ayten, 2021). Bu yaklaşım, bireyin farklı boyutlardaki ihtiyaçlarını karşılamak için her alanda uzman desteğine olan gereksinimi gündeme getirmektedir.

Dini inançların ilahi bir kaynağa dayandığı düşünülse de bireylerin manevi gücü ve desteği büyük ölçüde birbirlerinden aldıkları gözlemlenmektedir. Tarih boyunca insanların manevi sıkıntılardan kurtulmak ve kendilerini geliştirmek amacıyla hocalara, rahiplere, papazlara veya manevi rehberlere başvurması, manevi danışman ihtiyacının aslında yeni bir olgu olmadığını göstermektedir. Dinin ve maneviyatın psikoloji alanına dahil edilmesine ideolojik nedenlerle mesafeli yaklaşanlar olsa da bilimsel araştırmalar, ruhsal hastalıkların oluşumunda ve çözümünde dini inanç ve maneviyatın önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Cebeci, 2016). Danışma sürecinde dini ve manevi unsurların dikkate alınması, özellikle bu alanda hassasiyeti olan bireylerin sürece daha kolay adapte olmasını ve danışmanlık hizmetlerinden daha fazla faydalanmasını sağlayabilir.

Psikoloji ve maneviyat arasındaki yakın ilişkiyi destekleyen araştırmalar, bazı psikolojik vakaların temelinde manevi eksikliğin yattığını, bazı manevi danışmanlık vakalarının ise aslında psikolojik temellere dayandığını ortaya koymaktadır. Örneğin, akıl hastaları üzerinde yapılan bir araştırmada, her üç hastadan ikisinde patolojik dini belirtilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırma, dini bilginin doğru ve dengeli bir şekilde alınmasının bireyin hayata ve çevresine uyum sağlamasında önemli bir etkiye sahip ol-

duğunu göstermektedir. Bu bağlamda, bireyin yaşadığı sorunun kaynağını doğru tespit etmek ve ilgili alandaki uzman desteğine yönlendirme yapmak büyük önem taşımaktadır. Psikoloji ve maneviyat ilişkisinin bir rekabet alanı olarak değil, birbirini tamamlayan ve destekleyen bir disiplinler arası iş birliği çerçevesinde ele alınması, hem uzmanlar hem de danışanlar için daha faydalı bir yaklaşım sunmaktadır (Ağılkaya Şahin, 2021).

1.3. Türkiye’de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Batılı ülkelerde bir asrı aşkın süredir var olan manevi danışmanlık, son on yıl içinde ülkemizde artan çalışmalarla dikkat çekmiş ve hızla gelişmiştir. Manevi danışmanlığın temel ilkeleri arasında; inanç, mezhep, ırk, dil, renk gibi ayrımlara yer vermeden, her bireyi olduğu gibi kabul etme, saygı, sevgi ve hoşgörü çerçevesinde yardım etme anlayışı bulunur. Bu yaklaşım, ülkemizdeki kültürel değerlerle paralel olup, kuşaktan kuşağa aktarılan temel anlayışları yansıtmaktadır (Demirtaş vd., 2021; Sözcün, 2017). Bu farkındalık doğrultusunda, manevi danışmanlık alanının akademik çalışmalarda daha fazla desteklenmesi ve toplumsal ile hukuki açıdan sağlam temellere oturtulması gerektiği vurgulanmaktadır (Baygeldi, 2018; Koç ve Gültaş, 2021; Sözcün, 2017).

Ülkemizdeki dini hizmetlerin sorumlusu olan Diyanet İşleri Başkanlığı, din hizmetlerini yalnızca ibadet ve irşatla sınırlamayıp, zor dönemlerde anlam arayışında olan bireylere dini ve manevi destek sağlamayı da hedeflemiştir. Bu çerçevede, cami dışı faaliyetleri genişleterek hizmetlerini çeşitlendirmiştir (Düzgüner ve Ayten, 2021). Manevi danışmanlık hizmetlerinin hukuki dayanağı, Anayasa’nın ilgili maddeleri, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun gibi yasal düzenlemelere dayanmakta olup, hizmet sunulan kurumlar için özel kanunlarla desteklenmektedir (Gürsu, 2022).

1950 yılında Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan yazışmalarla cezaevlerinde vaizlere dini konferanslar verme görevi verilmiş, 1982 yılında “Din ve Ahlak Bilgisi” müfredatının hazırlanmasıyla cezaevi vaizliği kadrosu oluşturulmuştur. Ancak bu faaliyetler, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının başlangıcı olarak kabul edilmemektedir (Baygeldi, 2018). Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 1995 yılında başlattığı “Din ve Moral Hizmetleri” çalışması, 1996 yılında durdurulmuş ancak 2015 yılında yeniden başlamıştır (Han, 2016).

2003 yılında kurulan ve başlangıçta “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları” olarak bilinen birim, zamanla “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu” (ADRB) adını alarak, aileyi güçlendirmek amacıyla manevi danışmanlık hizmetleri sunmaya başlamıştır. 2007-2011 yılları arasında çeşitli iş birliği protokollerinin imzalanmasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, kadın konukları, yaşlı

bakımevleri gibi sosyal hizmet kurumlarında görevlendirilmiş, 2018’de ise manevi destek hizmetlerinin daha etkin hale getirilmesi için yeni bir protokol imzalanmıştır (Düzgüner ve Ayten, 2021).

Manevi danışmanlık alanının gelişmesiyle birlikte, Diyanet İşleri Başkanlığı sahadaki personeline eğitimler vermeye başlamış ancak ülkemizde henüz manevi danışmanlık için bir lisans programı bulunmamaktadır. Bunun yerine, Diyanet, lisansüstü eğitim ve sertifika programlarına teşvik etmekte ve hizmet içi eğitimlerle personeli hazırlamaktadır. Ayrıca, 2019 yılında Mesleki Yeterlik Kurumu (MYK) tarafından “Manevi Danışman” unvanının kabul edilmesiyle birlikte, sağlık kurumları, cezaevleri ve sosyal hizmet alanlarında yaygınlaşan manevi destek ve rehberlik hizmetleri günümüzde önemli bir psiko-sosyal hizmet alanı haline gelmiştir (Baygeldi, 2018; Ege, 2021).

2. Çocuk Evleri ve Çocuk Destek Merkezleri

Korunma ihtiyacı olan çocuklar, fiziksel, bilişsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimleri açısından tehlikede olan, ihmal veya istismara uğramış, ya da suç mağduru olan çocuklar olarak tanımlanır. Bu çocukların bakım ve korunmasına ilişkin süreçler, 1983 yılında kabul edilen 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu kapsamında yürütülmektedir. Bu kanuna göre, korunmaya muhtaç çocuklar şu şekilde tanımlanır: “Beden, ruh ve ahlak gelişimleri ya da şahsi güvenlikleri tehlikede olan; anne veya babasız, ya da anne ve babası belirli olmayan; anne veya babası tarafından terk edilmiş; anne veya babası tarafından ihmal edilmiş ve fuhuş, dilencilik, alkollü içki veya uyuşturucu madde kullanma gibi her türlü sosyal tehlikeye karşı savunmasız bırakılmış ve başıboş bırakılan çocuklardır.” (ASHB, 2024).

“Çocuk evleri; her ilin sosyal, kültürel ve fiziksel yapısı çocuk yetiştirmeye uygun bölgelerinde tercihen il merkezinde okullara ve hastanelere yakın apartman dairesi veya müstakil dairelerde 0-18 yaş grubu 5-8 çocuğun bir ev ortamı oluşturarak bakıldığı hizmet modelidir.” (ASHB, 2024). Toplumumuzun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısındaki değişimler, korunmaya muhtaç çocuk sayısının artmasına yol açmıştır. Bu durum, kurum bakımının yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir. Yeni modelle, çocukların toplu yaşamın olumsuzluklarından uzak, mahalle ortamında, komşuluk ilişkilerini deneyimleyerek topluma daha sağlıklı bir şekilde uyum sağlaması hedeflenmektedir.

“Çocuk evleri sitesi; korunma ihtiyacı olan çocukların bakımlarının sağlandığı aynı yerleşkede bulunan birden fazla ev tipi sosyal hizmet biriminden oluşan kuruluştur” (ASHB, 2024). Çocuklar, doğduklarında savunmasız olup ilgiye ve bakıma muhtaçtır. Onları hayata karşı güçlü

kılan en önemli destek, ebeveynleridir. Ancak her çocuk aynı koşullarda dünyaya gelmez. Ebeveyn desteğinden mahrum kalan, ilgi ve şefkate ihtiyaç duyan çocuklar için bu kurumlar oluşturulmuştur. Öksüz ve yetim kalma, kimlik tespit edilememesi, terk edilme ya da ihmal gibi sebeplerle korunmaya ihtiyaç duyan çocuklar, dış etkenlere karşı savunmasızdır. Fuhuş, alkol ve madde bağımlılığı, dilencilik gibi risklerle karşı karşıya kalabilecek bu çocuklar, “korunmaya muhtaç çocuk” statüsünde değerlendirilir. Mevcut kurum türleri içinde, çocuğun korunma altına alınma nedeni, özel durumu, yaşı ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak en uygun bakım hizmeti belirlenir.

Çocuk Destek Merkezi (ÇODEM), suç mağduru, suça sürüklenen ve sokakta ya da risk altında yaşayan çocukların temel gereksinimlerini karşılamak için hizmet veren yatılı kuruluşlardır. Bu merkezler, çocukların fiziksel, duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak gerekli müdahaleleri yapar. Amaç, çocukların ailelerine ve yakın çevrelerine dönmelerini sağlamak veya diğer sosyal hizmet modellerine hazır hale gelmelerine yardımcı olmaktır. Merkezler, kız ve erkek çocuklar için ayrı olarak yapılandırılmıştır ve suç mağduru, suça sürüklenme, sokakta yaşama, gebelik, madde bağımlılığı gibi alanlarda, 11-14 yaş ve 15-18 yaş gruplarına, ayrıca cinsiyetlerine göre ihtisaslaşmıştır. Çocuk Destek Merkezlerinde, çocukların olumsuz yaşam deneyimlerinden kaynaklanan örselenmişlik veya davranış bozukluklarını tedavi etmek amacıyla, çocukların bireysel farklılıkları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak olumlu tutum ve davranış değişiklikleri oluşturulmaya çalışılmaktadır.

2.1. İslam Dininde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Yaklaşım

Günümüzde, “korunmaya muhtaç çocuk” terimi, kimsesiz, terkedilmiş, sokakta yaşayan, şehit ya da savaş mağduru çocuklar gibi çeşitli nedenlerle yetim kalan çocukları tanımlamak için kullanılmaktadır. “Yetim” kavramı ise, babasını kaybetmiş çocuklar için geçerlidir. Babanın, aileyi geçindirme ve koruma rolü nedeniyle, babasız kalan çocuklar ergenlik yaşına kadar yetim olarak kabul edilir. İslamiyet öncesinde, kız ve erkek çocukları hem sosyal hem de ekonomik açıdan dışlanmış ve hor görülmüştür. Kabile savaşları, kan davaları ve diğer geleneksel uygulamalar sonucunda birçok yetim çocuk hayatta kalabilmiştir. Ancak İslam’ın doğuşuyla birlikte, çocukların hakları, özellikle de kız çocuklarının yaşam hakları, hukuki bir güvence altına alınmış; medeni haklar bu temele dayandırılarak şekillendirilmiştir (Ertuç, 2009).

Kur'an-ı Kerim'de, "Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin." (Nisa, 4/36) ayetiyle, İslamiyet, korunmaya ve şefkate muhtaç yetimlerin haklarını gözetmiş ve bu konuda insanları uyarmıştır. Toplumsal adaletin sağlanması ve refahın artırılması açısından, korunmaya muhtaç çocukların korunması kritik bir rol oynamaktadır. Kur'an-ı Kerim, insanları hem dünyada hem de ahirette refaha kavuşturacak tek doğru dinin Allah katında yalnızca İslam olduğunu vurgulamaktadır (Ali İmran, 3/19).

İslam dini, toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesi ve muamelelerin düzgün işlemesi amacıyla çeşitli vakıflar kurmuştur. Bu vakıflar arasında, özellikle «yetimler» için kurulanlar dikkat çekmektedir. Bu vakıfların temel amacı, Allah'ın emaneti olarak kabul edilen yetimlerin en iyi şekilde korunmasıdır. Hz. Peygamber, yetimlere iyi davranan Müslümanlara, «Ben ve yetime kol kanat geren kişi cennette böyle olacaktır.» diyerek müjde vermiş ve bunu işaret parmağı ile orta parmağını yan yana getirerek göstermiştir (Buhari, Talak, 25). Kur'an ve sünnette, yetimlerin korunmasına, onlara iyilik yapılmasına ve mallarının gasp edilmemesi gerektiğine dair açık hükümler bulunmaktadır. Kur'an'da «yetim» kelimesi 13 farklı surede geçmekte olup (Kehf, Haşr, Enfal, Beled, Duha, İnsan, Nisa, Maun, Bakara, En'am, İsrâ, Fecr), her dönemde insanlık için önemli bir mesele olmuştur. Bu ayetler, yetimlerle ilgili ortaya çıkabilecek tüm durumlar için Müslümanlara rehberlik etmektedir.

2.2. Çocuk Evi ve Çocuk Destek Merkezlerinde MDR Hizmetlerinin İşleyiş Sistemi

Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi ve Çocuk Destek Merkezleri (ÇODEM) bünyesinde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasındaki iş birliği protokolü çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu iş birliği, ailenin güçlendirilmesi, aile yapısının korunması ve toplumsal değerlerin sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasını amaçlamaktadır. Protokolün belirlediği ortak hedefler arasında şunlar yer almaktadır:

- Ailenin güçlendirilmesi
- Aileyi tehdit eden problemlere dair toplumda duyarlılık oluşturulması
- Aile, kadın, çocuk, genç, yaşlı ve engelli bireylerin sosyal hizmetlere yönelik ihtiyaçlarının karşılanması ve farkındalık artırılması
- Sosyal ve manevi destek hizmetlerinin güçlendirilmesi için ortak çalışmalar yapılması

Protokol kapsamında yer alan maddeler ise şunlardır (DİB, 2024):

- Çocuk hakları, çocuk istismarı, çocuğa yönelik şiddetle mücadele, sanal ve gerçek tehlikeler, erken yaşta evlilikler gibi konularda toplumsal bilinç ve duyarlılığı artırmak amacıyla ortak çalışmalar yapmak
- Kurum bakımındaki çocukların, aile ortamına yakın bir şekilde yetişmelerini sağlamak için iş birliği yapmak
- Ahlaki, dini ve milli duyguları geliştirmeye yönelik değerler eğitimi ve dini rehberlik faaliyetleri düzenlemek, dini ve milli günlerde ortak etkinlikler düzenlemek
- Bakanlığa bağlı kuruluşlarda mali destek ve dini rehberlik hizmeti sunmak
- Sosyal hizmet modellerinden yararlanan çocuklar başta olmak üzere tüm ailelere, kadınlara, gençlere, yaşlılara ve engellilere dini ve milli değerleri tanıtmak amacıyla programlar düzenlemek
- Manevi rehberlik hizmetlerini, belirlenen mesleki yeterliliklere sahip personel aracılığıyla sunmak ve her kuruluş için standart bir çerçeve oluşturmak
- Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilen personelin, bakanlığa bağlı kuruluşlarda haftada en az 2 saat ders vermesini sağlamak

Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı, protokol çerçevesinde mesleki yeterliliğe sahip personelin verimliliğini artırmak amacıyla hizmet içi eğitimler düzenlemektedir. İl müftülükleri tarafından hizmet içi eğitim alan Diyanet personeli, sosyal hizmet kurumlarında haftada en az 2 saat eğitim vermek üzere görevlendirilmektedir (Göktepe & Coşkunsever, 2020).

2.3. Manevi Danışmanlık Hizmetlerinden Öncelikli Olarak Yararlanması Gereken Çocuklar

Manevi danışman, özellikle kuruma yeni kabul edilen ve psikolojik ile sosyal açıdan uyum süreci yaşayan çocuklara öncelikli olarak destek sağlamalıdır. Kuruma ilk geldiklerinde, çocuklar kendilerini güvensiz ve yalnız hissedebilir; yeni bir yer ve sosyal ortamda kendilerini yabancı ve dışlanmış olarak değerlendirebilirler. Bu bağlamda, çocuğun kuruma alışma sürecinde manevi danışmanın vereceği destek, güvenli ve sağlıklı bir iletişim kurmak için önemli bir ilk adım oluşturur. Bu süreç, çocuğun duygusal ve manevi açıdan rahatlamasına ve çevresine uyum sağlamasına yardımcı olabilir. Manevi danışman, bireysel görüşme talep eden çocukları öncelikli olarak değerlendirmeli ve bu görüşmeleri uygun yer ve zamanda

düzenlemelidir. Görüşmeler sırasında, danışman çocukları gözlemlemeye ve takibe devam etmelidir. Özellikle birebir görüşmelerde, dini sorunlar ve yaşadıkları problemlerle ilgili sorular yönelten çocuklar bu kapsama girmektedir. Manevi danışman, bu çocukların ihtiyaçlarına yönelik doğru bir destek sağlamak için onların yaşadıkları sıkıntıları anlamalı ve çözümler sunarak onlara rehberlik etmelidir. Bu tür süreçler, çocukların içsel dünyalarını rahatça ifade etmelerine ve manevi yönden daha sağlıklı bir gelişim göstermelerine yardımcı olabilir. Manevi danışmanın, grup içinde hiçbir şeyle ilgilenmeyen, köşede oturan, ağlama nöbetlerine eğilimli ve gözleri donuk bakışlarla etrafa bakan çocuklarla öncelikli olarak yakın ilişki kurmaya çalışması büyük önem taşır. Bu çocuklar, genellikle içsel dünyalarında sıkıntılar yaşayan ve dış dünyayla bağlantı kurmakta güçlük çeken bireyler olabilir. Manevi danışman, onlarla empatik bir yaklaşım sergileyerek güvenli bir ilişki oluşturmalı ve çocukların grup etkinliklerine katılımını teşvik etmelidir. Bu süreç, çocukların kendilerini ifade etmeleri ve sosyal ilişkilerde daha sağlıklı adımlar atabilmeleri için önemli bir fırsat sunar. Manevi danışman, bu çocuklara rehberlik ederek, onların duygusal ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunabilir. Manevi danışmanın, grup içinde dikkat çekmeye çalışan, sorun çıkaran ve “Ben buradayım!” veya “Beni görün!” mesajı veren grup liderlerine manevi destek vermesi, aynı zamanda grubun diğer üyelerine de dolaylı olarak fayda sağlar. Bu tür çocuklar, çoğu zaman dikkat ve onay arayışı içindedir ve manevi danışmanın onları anlaması, duygusal ihtiyaçlarına cevap vermesi, güvenli bir ortamda kendilerini ifade etmelerine yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra, manevi danışman, kurum yetkililerinin özellikle “Bu çocuğa destek olur musunuz?” dediği çocuklar ve ergenlerle de öncelikli olarak ilgilenmelidir. Kurum yetkililerinin ihtiyaç ve gözlemlerini dikkate alarak, bu çocuklarla yakın temasta bulunmak ve onlara gerekli manevi destek sağlamak, sürecin etkinliğini artırır. Bu şekilde, çocuklar daha sağlıklı bir gelişim süreci geçirir ve hem bireysel hem de grup içindeki ilişkilerinde daha sağlıklı bir bağ kurabilirler (Coşkunsever, 2018).

3. Çocuk Evleri ve ÇODEM’de Görevli Manevi Danışmanlarda Aranması Gereken Nitelikler

Manevi danışmanların, etkili ve verimli bir şekilde hizmet verebilmeleri için sahip olmaları gereken kişisel özellikler ve danışmanlık becerileri, mesleki başarıları açısından büyük önem taşır. Bu nitelikler, bir danışmanın karşılaştığı her durumda etkili olabilmesi için birbirini tamamlayan ve güçlendiren özelliklerdir (Topuz, 2014).

Kişisel Özellikler: Manevi danışmanın, öncelikle kendini anlayabilen, içsel farkındalığa sahip, önyargılardan arınmış, bireysel farklılıklara duyarlı, yaşam deneyimlerinin etkisini göz ardı etmeyen, yardım odaklı,

sabırlı ve sevgi dolu bir kişi olması önemlidir. Ayrıca, danışmanlık sürecinde objektif bir şekilde kendini değerlendirebilen ve ihtiyaç duyulan esnekliği gösterebilen biri olmalıdır. Bu özellikler, danışanın ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşım sergileyebilmek için kritik rol oynar. Manevi danışmanların mesleki motivasyonunun yüksek olması da, bu nitelikleri etkin bir şekilde kullanabilmelerine yardımcı olur.

Empati ve Koşulsuz Kabul: Manevi danışmanlar, danışanlarının karşısında değil, yanında bir duruş sergileyerek empati, anlayış ve koşulsuz kabul gibi niteliklere sahip olmalıdırlar. Bu, danışanın kendisini yargılanmadan ifade edebilmesi ve gelişebilmesi için çok önemlidir. Danışman, danışanın değerleriyle çatışan durumları onaylamasa da, danışanın olduğu gibi kabul etmeli ve zorlayıcı durumlar karşısında duygu kontrolünü kaybetmeden bir tutum sergilemelidir (Söylev, 2014).

Dinleme Becerisi: Manevi danışmanlıkta etkin bir dinleyici olmak, oldukça önemli bir beceridir. Pasif dinlemeden çok, aktif dinleme ve doğru yansıtımlar yapabilmek danışmanın başarısını doğrudan etkiler. Manevi danışmanların din görevlisi olarak daha çok konuşan bir rol üstlenmesi, onları dinleme konusunda daha fazla zorlayabilir. Ancak, danışmanlık görevinde sözlü iletişim becerilerinin yüksek olması, onların danışanlarla verimli iletişim kurabilmesi açısından büyük bir avantajdır (Şirin, 2014).

Eğitim ve Alan Bilgisi: Manevi danışmanlar, dini bilgilerinin yanı sıra din sosyolojisi, din psikolojisi, psikolojik danışmanlık ve aile danışmanlığı gibi alanlarda da bilgi sahibi olmalıdır. Bu geniş bilgi yelpazesi, danışmanların farklı demografik özelliklere sahip danışanlarla etkili iletişim kurmalarını ve onların sorunlarına daha derinlemesine yaklaşmalarını sağlar. Danışanın kendini daha iyi ifade edebilmesi için doğru sorular sorabilmek, danışmanlık sürecinin önemli bir becerisidir.

İyi İletişim ve İşbirliği: Manevi danışmanlar, görevleri gereği çeşitli bireylere hizmet sunduklarından, destek aldıkları kurum personeliyle iyi ilişkiler kurmalı ve personelin manevi danışmanlık ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmalıdır. Bu, manevi danışmanın yalnızca danışanlarına değil, çevresindeki diğer insanlara da yardımcı olmasını sağlar.

Tükenmişlikten Korunma: Manevi danışmanlar, karşılaştıkları sorunlar karşısında sihirli bir çözüm öneremediklerini ve sundukları desteğin eşlik etme ve yardım sağlama hizmetinde önemli bir yer tuttuğunu kabul etmelidirler. Bu farkındalık, tükenmişlik duygusunu engellemelerine yardımcı olur. Danışmanlar, kendi sınırlarını bilerek, aşırı yüklenmeden hizmet sunabilirler.

Tüm bu beceri ve özellikler, manevi danışmanın etkili ve verimli bir şekilde görevini yerine getirebilmesi için kritik öneme sahiptir.

3.1. Mesleki Yeterlilikler

Mesleki yeterlik, bir bireyin görevini yerine getirirken, çalıştığı kurumun belirlediği hedefler ve içeriğe uygun şekilde gerekli bilgi, beceri, tutum ve kişilik özelliklerine sahip olmasını ifade eder (Turan, 2013). Bu kavram, özellikle manevi danışmanlık gibi hassas ve etkili iletişim gerektiren alanlarda büyük önem taşır. Manevi danışmanlık hizmeti sunan bireylerin, danışanlarının ihtiyaçlarını doğru şekilde anlayabilmesi ve karşılayabilmesi için güvenilir, mantıklı ve sağlıklı bir iletişim kurabilmesi gerekmektedir.

Manevi danışmanların görevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmeleri için, alanlarında uzmanlaşmış ve disiplinli bir eğitim süreciyle yetiştirilmiş olmaları gerekir. Bu eğitim süreci, mesleki yeterliliklerini oluşturan temel unsurların (bilgi, beceri ve tutum) geliştirilmesine olanak tanır. Mesleki yeterlilik, sadece bir bireyin teknik bilgi ve becerilerini değil, aynı zamanda profesyonel etik ve tutumları da kapsar. Bu nedenle, manevi danışmanların sahip olması gereken özellikler, hem bireysel hem de mesleki alandaki sürekli gelişimi ve disiplinli bir yaklaşımı gerektirir (Kaya & Küçük, 2015).

Mesleki yeterlilik, danışmanlık sürecinin temel ilkeleri, özel bilgi ve beceriler, genel kültür ve iletişim yeteneği gibi unsurlar tarafından şekillenir. Bu unsurlar, danışmanların etkili ve verimli bir şekilde görevlerini yerine getirebilmeleri için gerekli olan temel bileşenlerdir. Bu bileşenler, bir profesyonelin görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi için gerekli olan yapı taşlarıdır. İletişim yeteneği, manevi danışmanlar için özellikle önemlidir, çünkü danışanların kendilerini ifade etmeleri için güvenli bir ortam yaratabilmek, onların sorunlarını doğru anlamak ve etkili çözüm yolları sunmak, danışmanlık sürecinin başarısında kritik rol oynar.

Sonuç olarak, mesleki yeterlik, manevi danışmanların görevlerini etkili ve verimli bir şekilde yerine getirebilmeleri için olmazsa olmaz bir kavramdır. Eğitim, deneyim ve sürekli gelişim, bu yeterliliğin güçlendirilmesinde belirleyici faktörlerdir.

3.1.1. Temel Yeterlilikler

Toplumun manevi yönünü oluşturan din hizmetleri, Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının resmi görevi, ibadet yerlerini yönetmek, toplumu dini konularda bilgilendirmek ve İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütmektir (DİB, 2024). Bu görev, toplumun dini ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik önemli bir işlevi yerine getirir ve toplumun manevi sağlığını koruma açısından kritik bir rol oynar.

Din hizmetlerinin etkili bir şekilde yerine getirilebilmesi için, din görevlilerinin yüksek din öğretimi almış olmaları temel bir zorunluluktur. Diyanet İşleri Başkanlığı, din görevlilerini çeşitli unvanlarla istihdam eder ve bu görevlilerin, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na uygun olarak belirli kriterlere sahip olmalarını bekler. Ayrıca, din görevlilerinin, İslam dininin belirlediği karakteristik özellikler ve meslek ehliyeti konusunda da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu, din görevlilerinin toplumda sağlıklı dini rehberlik sunabilmeleri için büyük önem taşır (Turan, 2013).

Din görevlilerinin sahip olması gereken temel yeterlikler, İslam ilimleri ve din hizmetleri ile ilgili bilgi, beceri ve yetkinlikleri içerir. Bu yeterlikler, din görevlilerinin görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için olmazsa olmaz bir unsurdur. Din görevlileri, toplumu dini konularda aydınlatmak ve ibadet yerleri hakkında bilgi vermek gibi görevlerle, toplumun manevi eğitiminde önemli bir rol oynar. Ayrıca, Aile, Sosyal Hizmet ve Çocuk Bakanlığı'nda (ASHB) görev yapan din görevlileri, her yaş ve toplumsal gruptan insanla etkileşimde bulunarak dini telkin ve tebliğde bulunurlar. Bu görevleri, çeşitli yaş ve toplumsal tabakalardan gelen bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamada çok büyük bir etkiye sahiptir.

Sonuç olarak, din görevlilerinin topluma sağladığı manevi rehberlik, eğitim ve bilinçlendirme hizmetleri, toplumun dini değerlerinin korunmasında ve toplumda huzurun sağlanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Bu nedenle din görevlilerinin sahip oldukları bilgi, beceri ve yeterlikler, toplumun manevi sağlığını koruma açısından belirleyici faktörlerdir.

“Din hizmeti veren görevlinin, toplumun din konusundaki ihtiyaçlarına yeterince cevap verememesi hurafelerin yayılmasına neden olacaktır. Bu nedenle din hizmetlerini yürütenlerin temel alan bilgisi yanında iletişim, genel kültür, eğitimöğretim gibi alanlarda da bazı bilgi ve becerilere sahip olması, her geçen gün daha çok hissedilen bir ihtiyaç durumundadır. Bu ihtiyacın karşılanması hizmetin verimini ve kalitesini artıracaktır. Dolayısıyla bu mesele, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üzerinde önemle durduğu bir konudur.” (Beşoluk & Horzum, 2011)

Diyanet görevlisinin, temel kavramlar, olaylar, kaideler, terimler, tarihsel süreç, güncel problemler ve yeni yönelimler hakkında bilgi sahibi olması, din hizmeti alanına uygun ve eksiksiz bir bilgi sunabilmesi, onun “bilgi” düzeyinin yeterli olduğunu gösterir. Temel yeterliliklere sahip olmayan bir din görevlisi, kişilerin beceri kazanmasına olanak tanıyacak dini bilgiyi sağlayamaz. Din hizmetleri, her dönemde farklı koşullarda kendini göstermiş ve her dönemin ihtiyaçlarına uygun nitelikli bireyler yetiştirme amacı her zaman geçerliliğini korumuştur. Bugün, bilgi teknolojilerinin et-

kin biçimde kullanıldığı ortamlarda, bireyler bilgiye kolayca ulaşabilmeli, bu bilgiyi bilinçli bir şekilde kullanarak yeni fikirler üretebilmeli ve güncel teknolojileri aktif bir şekilde kullanabilmelidir. Bu açıdan, din görevlilerinin de bu özelliklere sahip olmaları, etkili ve doğru dini hizmet sunumu açısından son derece önemlidir. Toplumların kaderini belirleyen en önemli faktör, o toplumdaki ve her birey üzerinde farklı etkiler bırakan uzman kişilerdir. Bu kişiler, bilgiye ulaşma yollarını açarak, bilgiyi aktararak, yol gösterici rol üstlenerek ve bireyleri hayata hazırlayarak toplumu şekillendiren önemli figürlerdir. Toplumun gelişimi ve bireylerin hayatlarına yön veren temel güç, bu uzmanların bilgi ve deneyimlerini paylaşarak toplumu biçimlendirmeleridir. Din hizmetleri, insanların manevi, ahlaki, sosyal ve siyasi yönlerini belirleyerek sağlıklı ve huzurlu bir toplum inşasına katkı sağlar. Bu süreç, sosyal hizmetlerin etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesiyle ilerler. Din hizmetlerini düzenleyen Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010 yılında personelinin görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli yeterlilikleri belirlemiş ve 2014'te bazı düzenlemeler yapmıştır. 2018'de yapılan değişikliklerle manevi danışmanlık ve rehberliğin sınırları netleşmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Din hizmetlerinde görev yapan personel, zorlu bir sorumluluk taşıırken, topluma rehberlik etme ve ona ışık tutma açısından büyük bir öneme sahiptir (Aşıkoğlu, 2004).

Temel yeterlikler incelendiğinde, din hizmetleri alanında görev alacak bireylerin sahip olması gereken bazı önemli özellikler ve beceriler vurgulanmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

1. **“Mesleğin Temel Kavramlarına Hakim Olma:** Din hizmetlerinde çalışan bireylerin, kendi meslekleriyle ilgili temel kavramları, terimleri ve tanımları bilmesi gerekmektedir. Bu, etkili iletişim ve doğru bilgi aktarımı açısından önemlidir.
2. **Dinin Temel Kaynaklarını Tanıma ve İçeriklerini Bilme:** İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis'i tanımak ve bu kaynaklardan doğru çıkarımlar yapabilmek, dini hizmeti etkili bir şekilde sunmanın temel unsurlarındandır.
3. **İslam'ın Temel İnanç, İbadet ve Ahlak İlkelerine Hakim Olma:** Din görevlisinin, İslam'ın temel inanç esasları, ibadet şekilleri ve ahlaki ilkelerine tam hakim olması gerekmektedir. Bu bilgilerin doğru ve tutarlı aktarımı, dini rehberlikteki etkinliği artırır.
4. **İslam Tarihine Hakim Olma:** İslam tarihi, önemli olayların sebepleri ve sonuçlarıyla birlikte bilinmelidir. Bu, hem tarihi perspektifi anlamaya hem de güncel sorunlarla bağ kurmaya yardımcı olur.

5. **Din, Birey, Çevre ve Kültür Arasındaki Bağ Açıklayabilme:** Din görevlisi, dinin birey, toplum ve kültür üzerindeki etkilerini anlamalı ve bu konuda topluma rehberlik edebilmelidir.
6. **Ayet ve Hadisleri Yorumlayabilme:** Din görevlisi, Kur'an ayetleri ve hadisleri doğru bir şekilde anlayıp yorumlayarak, çeşitli konulara dair dini perspektif sunabilmelidir.
7. **Diğer Dinler Hakkında Bilgi Verme:** İslam'ın hak din olduğunu kanıtlayabilmek, aynı zamanda diğer dinler hakkında da bilgi sahibi olmak ve bu bilgileri doğru bir şekilde aktarmak, din hizmetinin etkisini artırır.
8. **Güncel Dini Meselelere Duyarlı Olma:** Din görevlisi, değişen dünya koşulları ve toplumsal uygulamalarla ilgili dini meseleleri fark etmeli, bu gelişmelere karşı duyarlı olmalıdır.
9. **Dini Konuları Araştırarak Bilgiyi Yorumlayabilme:** Din, ibadet, ahlak ve muamelat gibi konularda çeşitli kaynaklardan bilgi toplayarak bu bilgileri doğru bir şekilde yorumlayabilmek, bireyin din hizmetinde daha etkili olmasına katkı sağlar." (Aşıkoglu, 2004).

Bu kriterler, din hizmetleri alanındaki bireylerin sahip olması gereken temel bilgi, beceri ve tutumları belirleyerek, din hizmetinin kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Din hizmetlerinde görev alacak bireylerin temel yeterlikleri, sadece mesleki anlamda değil, aynı zamanda toplumla kurulacak etkili ilişkiler açısından da büyük önem taşır. Bu yeterlikler, dini eğitimdeki başarının temel unsurlarını oluşturur.

Din görevlisinin sahip olması gereken nitelikler şunlardır:

- **Dini Kavramların Bilgisi:** Din görevlisi, dini içerikli bütün kavramlara hakim olmalı ve herhangi bir kavram karmaşasına düşmeden, doğru bilgiyi verebilmelidir. Aksi takdirde, yanlış bir anlatım hem güven kaybına yol açabilir hem de bireyleri yanlış yönlendirebilir.
- **Kur'an ve Sünnet'e Uygun Kaynak Kullanımı:** Din görevlisi, öğretici faaliyetlerinde Kur'an ve Sünnet'i esas almalı ve yanlış ya da sapkın düşünceler barındıran kaynaklardan uzak durmalıdır. Din hizmeti, doğru ve güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgilerle yapılmalıdır.
- **Evrensel Ahlak İlkelerine Hakimiyet:** Din görevlisi, evrensel ahlak ilkelerine dair derin bilgiye sahip olmalı, İslam'ın en temel öğretilerini bilmeli ve bunları hayatına uygulamalıdır. Din görev-

lisi, davranışlarıyla topluma örnek olmalı, teorik bilgilerini pratikte göstererek güven oluşturmalıdır.

- **İman ve İnanç Bilgisi:** Din görevlisi, imanla ilgili meselelerde donanımlı olmalı ve inançla ilgili gelebilecek her türlü soruya hazır olmalıdır. Din görevlisinin, toplumda sıkça karşılaşılan dini soruları doğru ve güvenilir bir biçimde yanıtlayabilmesi gerekir.

Sonuç olarak, din görevlilerinin etkin ve kalıcı bir eğitim sürecinden geçmeleri, temel yeterlilikleri kazanmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yeterlilikler, hem bireysel gelişimlerini desteklemekte hem de toplumun dini bilgiye erişimini kolaylaştırmaktadır. Din görevlileri, imanla ilgili konularda güçlü bir bilgiye sahip olmalı ve inançla ilgili sorulara etkili şekilde yanıt verebilmelidir. İbadetler ve ahlak ilkeleri gibi dini meselelerde derin bilgi sahibi olmalı, inanç, ibadet ve ahlakın bütünlüğünü gözeterek disiplinler arası bir yaklaşım benimsemelidir.

Din, sanat ve sosyal yapı dâhil olmak üzere toplumun her yönünü etkileyen, sürekli değişim içinde olan bir olgudur. Bireyin manevi yaşamını, ahlaki değerlerini ve sosyal ilişkilerini doğrudan şekillendirir. Bu nedenle din görevlileri, dinin birey ve toplum üzerindeki etkilerini doğru ve uygun bir dille anlatabilmelidir. Ayet ve hadislerin mesajlarını eksiksiz şekilde anlamalı ve bireye hitap eden bir üslupla aktarmalıdır. Günümüzde farklı kültürlere ilgi duyan pek çok insan bulunmaktadır ve din görevlileri, yaşam tarzları, dinler ve ritüellerle ilgili çeşitli sorularla karşılaşabilirler. İnsan, doğası gereği inanma ihtiyacı hisseder ve yüce bir varlığa bağ kurma arzusu taşır. Hz. Peygamber bu gerçeği, “Her doğan çocuk, fitrat üzere doğar. Sonra onu annesi ve babası Yahudi, Hıristiyan ya da Mecusi yapar” (Buhari, Cenaiz, 92) şeklinde ifade etmiştir.

Din görevlileri, farklı din anlayışları ve inanç sistemleri hakkında bilgi sahibi olmalı ve bu konulardaki sorulara doğru yanıt verebilme yetkinliğine ulaşmalıdır. Ayrıca, modern dünyada gıda, sağlık, tıp ve ekonomi gibi alanlarda ortaya çıkan yeni meseleler de dinî hükümlerin yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Müslümanların dinî ilkelere uygun bir yaşam sürdürmeleri için bu tür konulara yönelik çözümler üretilmelidir. İnsan sağlığını, neslini ve ahlakını riske atmayan yeni uygulamalarla ilgili yapılan içtihatların takip edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki din görevlilerinin, fetva verme konusunda yetkin olmaları ve bu alanda bilgi sahibi olmaları temel görevlerinden biridir. Bu doğrultuda, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na (ASHB) bağlı kurumlarda görev yapan din görevlileri, hassas ve kırılğan gruplarla iletişim kuracaklarından, din hizmetlerini en etkili şekilde sunabilmek için gerekli mesleki ve etik yeterliliklere sahip olmalıdır.

3.1.2. Özel Yeterlilikler

Özel yeterlikler, bir kişinin belirli bir mesleği profesyonel şekilde yürütebilmesi için edinmesi gereken spesifik bilgi, beceri ve yetkinliklerdir. Bu yeterlikler, yapılan işin doğasına göre değişir ve mesleğin gerektirdiği özel yetkinlikleri kapsar. Sosyal hizmet faaliyetlerini yürüten din görevlilerinin, kendini iyi yetiştirmiş, mesleki bilgiye sahip, kültürel seviyesi yüksek ve bireylerin gelişim aşamalarını dikkate alan kişiler olmaları gerekmektedir. Bilgiyi doğru bir şekilde aktarabilmek, belirli bir beceri ve deneyim gerektirir. Etkili din hizmeti için alanında yetkin ve istekli görevlilerin bulunması şarttır. Din görevlileri, toplumun geleceği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve bireylerin istenen davranışları kazanmasına yardımcı olmalıdır. Öğretici kimlikleri ile saygı gören din görevlileri, mesleki bilgi ve becerilerinin yanı sıra duygusal yatkınlıklarıyla da başarılı olmalıdırlar. ASHB’de görev yapan din görevlilerinin manevi rehberlik hizmetlerindeki başarısı, bireylerin bilinçli ve erdemli bireyler olarak yetişmesine katkı sağlamaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Personel Yeterlilikleri Yönergesinin özel yeterlikler bölümünde yer alan maddeler şu şekildedir:

1. Din görevlilerinin, ilgili kişi ve uzmanlarla iş birliği yapması,
2. Pedagojik esaslara uygun hareket ederek muhatap kitlenin özelliklerine uygun planlamalar yapması,
3. Bireyin öğrenme özelliklerini belirlemesi,
4. Öğretim materyalleri hazırlayıp aktif bir şekilde kullanması,
5. Projeler planlayıp üretmesi ve bunların yürütülmesine dair sorumluluklar üstlenmesi,
6. Hizmetlerin türüne göre zamanı etkili ve verimli kullanması,
7. Sorun çözme becerisine sahip olması,
8. Kendisine sunulan kaynakları etkili ve verimli kullanması,
9. Çağın getirdiği meseleleri yakından takip etmesi.

Bu maddeler, din görevlilerinin özel yeterliliklere olan hâkimiyetini gösterir. Din görevlilerinin, toplumda ahlaki, sosyal ve eğitimle ilgili meselelerde öncü bir rol üstlenmeleri beklenmektedir. Özellikle toplumun gençleri için örnek olacak niteliklere sahip olmaları gerekir. Eğer bir din görevlisi, bu meselelerde toplumun gerisinde kalırsa, sağlıklı, yeterli ve samimi bir yaklaşımla din hizmeti sunması mümkün olmayacaktır. Din görevlileri, toplumun moral ve manevi rehberleri olmalı, bireylere doğru yön göstererek toplumu olumlu bir şekilde etkilemelidirler (Yavuzer, 2013).

Eğitim-öğretim yeterlikleri, öğreticinin, eğitim faaliyetlerini gerçekleştirirken konuya dair bilgi, beceri ve tutumlarını kullanarak öğrencilere etkili bir şekilde bilgi aktarma ve öğrenme süreçlerini destekleme yeteneğini ifade eder. Bu yeterlik, öğreticinin öğrencilere uygun öğrenme ortamları sunarak onların bilgiye erişimini ve becerilerini geliştirmelerini sağlamayı amaçlar. Eğitim sürecinde, öğreticinin katılımcıların ihtiyaçlarına göre çeşitli imkanlar oluşturması da bu yeterliklerin bir parçasıdır (Akyürek, 2005).

Aile, Sosyal Hizmet ve Çocuk Bakanlığı (ASHB)'ye bağlı çocuk evlerinde görev yapan Diyanet görevlileri, değerler eğitimini etkili bir şekilde planlayıp uygulayabilmek için öncelikle çocuğun gelişim düzeyini, ilgi ve yeteneklerini, öğrenme tarzını, hazır bulunuşluğunu ve sosyal uyum becerilerini göz önünde bulundurmalıdır. Çocuğu tanıdıktan sonra, sürecin daha etkili olabilmesi için eğitim hedeflerini netleştirerek içeriği yapılandırmalı, öğretim yöntemlerini titizlikle seçmeli ve uygun materyalleri hazırlamalıdır.

Değerler eğitimi, çocuklara özgüven kazandırma, girişken olma, planlı bir yaşam biçimi geliştirme, sağlıklı yaşamı öğretme ve sosyal hayata uyum sağlama gibi önemli değerleri kazandırmayı hedefler. Bu süreç, özellikle çocuklar ergenlik dönemine girmeden önce erken yaşlarda başladığında, ruhsal sıkıntılar ve manevi çöküş gibi olumsuz durumların önlenmesinde etkili olabilir. Erken yaşta değerlerin kavranması, çocukların sağlıklı bir kişilik gelişimi göstermesine ve dış etkenlerden daha az etkilenemelerine yardımcı olur.

Aile içinde büyüyen çocuklar, manevi erdemleri genellikle ebeveynlerinden öğrenirler. Sağlıklı bir aile ortamında büyüyen çocuklar, aile sevgisi ve ilgisiyle manevi değerler konusunda daha hızlı bir gelişim gösterebilirken, aile sevgisinden yoksun kalan çocuklar için bu süreç daha yavaş olabilir ve bazen olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu noktada, din görevlilerine önemli görevler düşer.

Din görevlileri, değerler eğitimi verirken çocuklara sevgi ve saygı gösterdiğini hissettirmeli, onları içsel bir motivasyonla desteklemelidir. Çocukların yaşadıkları ortamı göz önünde bulundurarak, manevi değerleri onlara benimsetmeye özen göstermeli ve eğitim sürecinde onların bireysel ihtiyaçlarına duyarlı olmalıdır. Bu, sadece derslerde öğretilen bilgilerin aktarılmasından ibaret olmayıp, aynı zamanda çocukların duygusal ve manevi dünyalarını destekleyecek bir yaklaşımı benimsemekle ilgilidir.

Kalıcı ve istenilen davranışların kazandırılması, profesyonellik ve teorik-pratik eğitimle mümkün hale gelebilir. Değerler eğitimi, tek yönlü bir yaklaşım olarak görülmemelidir. Bu konu hassas olduğundan büyük bir sorumluluk gerektirir. Bu nedenle, teorik bilgilerin deneyimle öğretilmesi,

çocuklarda kalıcı etkiler bırakacak ve yaşamlarını şekillendirecektir. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016 ve 2018 yıllarında Türkiye'nin 81 ilindeki çocuk hizmetlerine bağlı kurumlar için "Etkinliklerle Değerler Eğitimi (7-15)" ve "Etkinliklerle Değerler Eğitimi (7-12) (13-15)" kitaplarını hazırlamıştır. Bu kitaplar, çocukların pedagojik farklılıklarına göre iki ayrı yaş grubuna hitap edecek şekilde hazırlanmış olup, milli manevi değerler, inanç ilkeleri, ahlaki esaslar ve mahremiyet bilinci gibi konularda çocuklara rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Eğitim sürecinde, Diyanet personelinin faydalanacağı çeşitli yöntem ve tekniklerle anlatım zenginleştirilmiş ve çocukların konuyu ilgiyle dinleyip daha iyi anlamaları sağlanmıştır.

İnsanoğluna verilen akıl ve irade emanetini en iyi şekilde yerine getirebilmesi için peygamberler rehber olarak görevlendirilmiştir. Peygamberler, insanlara sorumluluklarını nasıl yerine getireceklerini öğreten, onları rehberlik eden ve rol model olan örnek insanlardır. Hz. Peygamber, «Ben, ancak ve ancak elçi olarak gönderildim» sözleriyle kendini bir rehber ve yol gösterici olarak tanımlamaktadır (Macit, 2004).

Değerler eğitimi verecek din görevlisi, eğitim süreçlerinde Kur'an'ın rehberliğini ve Hz. Peygamber'in örnekliğini önemseyerek, bu kaynakların değerler eğitimi için belirlediği ilkeleri dikkate almalıdır. Din görevlisi, değerler eğitiminin çocuk evlerinde uygun bir ortamda başlayıp, kurallar, disiplin ve etkinliklerle sürdürülen bir süreç olduğunu anlamalıdır. Bu sürecin sonunda ise geri bildirimlerin verilmesi gerektiğini unutmamalıdır. Davranış değişikliği yaratmak, sabır ve sebat gerektiren bir süreçtir ve her aşama, doğrudan veya dolaylı olarak, o ortamı yöneten din görevlisiyle ilişkilidir. Mesleğini sevmeden, çocukların hassasiyetlerine dikkat etmeden ve onlara keyifli bir şekilde rehberlik yapmayan bir personelin sosyal hizmet faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütmesi beklenemez. Öğrenme ortamları ne kadar farklılaşsa da, öğretim ortamının planlanması, öğretme becerisi ve etkili öğrenme ortamları oluşturmak, din görevlisi için önemli özel yeterlikler arasında yer alır.

Çocuk evlerinde dezavantajlı bireylerle çalışacak din görevlisi, değerler eğitimi faaliyetlerinin sınıf ortamından farklı olduğunu fark etmelidir. Bu tür ortamlarda daha esnek, dikkatli ve özgün yaklaşımlar gereklidir. Din görevlisi, ortamın düzenini kalıcı olarak değiştirme imkânının olmadığını bilmelidir. Bu sebeple, sınıf ortamı uygun olmadığında, çocuğun ilgi ve dikkatini konuya çekmek için çaba göstermeli, derse hazırlık yapmalı ve ortamın yol açabileceği dikkat dağınıklıklarına karşı gerekli önlemleri almalıdır. Haftalık periyodik hizmetlerde, değerler eğitimi ve danışmanlık hizmetlerini önceki ve sonraki konularla ilişkilendirerek verilen mesajların kalıcı olmasını sağlamalı ve çocukların ihtiyaçları ile konu arasında bir bağ kurmalıdır. Bu bağ, çocukların kalplerine dokunarak farkındalıklarını artıracak ve onların güdülenmesini sağlayacaktır. Din görevlisi, çocuklara

işlenen konunun hedef davranışlarını açıkça ifade ederek, öğrenilen bilgilerle kendi davranışlarını düzenlemelerini sağlamalı ve kalıcı davranış değişiklikleri kazandırmak için onları bilinçlendirmelidir.

Değerler eğitimi ya da manevi rehberlik faaliyetlerinin yapıldığı ortamlar, klasik sınıf ya da atölye çalışmaları olmak zorunda değildir. Çocukların gönüllü katılım isteğini artıracak, pozitif bir atmosferin hâkim olduğu ortamlar oluşturulmalıdır. Sosyal hizmet faaliyetleri yürüten din görevlisi, değerler eğitimini etkili ve keyifli hale getirebilmek için çeşitli yöntem ve teknikler kullanarak, öğretim ortamını mevcut olanaklar doğrultusunda hazırlamalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ASHB kurumlarına özel hazırladığı kaynaklar, din görevlilerinin birincil kaynakları olmalıdır. Ayrıca, çocuk evlerinde bulunan kütüphanelerin içerikleri gözden geçirilmeli, değerler eğitimine dair eksik kitaplar temin edilmeli ve derslerde bu kaynaklardan faydalanılmalıdır. Günümüzde bireysel yaşama olan eğilim arttıkça, ihtiyaç sahibi insanlara dair bilgi ve duyarlılık da azalmıştır. Bu durum, yardım ilişkilerinin daha sistematik ve profesyonel bir şekilde yürütülmesini zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca, içinde bulunduğumuz çağda değişim çok hızlı gerçekleşmektedir. Göç, uyuşturucu kullanımı, istismar, şiddet mağdurları, sosyal medyanın artan etkisi, sosyal, kültürel, siyasal ve toplumsal yapılar ile teknolojik gelişmeler gibi konular, profesyonellik gerektiren bir sistemin kurulmasını ihtiyaç haline getirmiştir (Poyraz, 2006).

Hızla değişen dünyada, din görevlilerinin toplumsal gelişmeleri yakından takip etmeleri, toplumu doğru bir şekilde bilgilendirebilmeleri ve manevi rehberlik hizmetlerini etkin bir şekilde sunabilmeleri çok önemlidir. Özellikle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB)'ye bağlı kurumlarda görev yapan din görevlilerinin, farklı kültür ve eğitim seviyelerine sahip bireylerle çalıştıkları için, kitlenin ihtiyaçlarına göre uyarlanmış hizmetler sunmaları gerekmektedir. Bu, sadece dini bilgilerin aktarılması değil, aynı zamanda içsel dünyaya dokunan ve kişinin ruhsal gelişimini destekleyen bir rehberlik anlayışını benimsemek anlamına gelir (Yiğit vd., 2012).

Din görevlilerinin, özellikle değerler eğitimi ve manevi rehberlik faaliyetleri gibi kritik alanlarda görev alırken, disiplinler arası bilgi ve yöntemler kullanarak daha etkili sonuçlar elde etmeleri beklenir. Karakter inşası konusunda önemli bir rol üstlenen din görevlileri, hem kendi davranışlarıyla örnek olmalı hem de **çocukların ve gençlerin** manevi gelişimlerine katkı sağlamak için onları doğru şekilde yönlendirmelidir. Bu süreç, sadece bilgi aktarmakla sınırlı kalmayıp, motivasyon ve değer kazandırma gibi daha derinlemesine bir yaklaşım gerektirir. Din görevlilerinin bu görevi yerine getirebilmeleri için mesleki formasyon ve yeterlilik kazanmaları çok önemlidir. Din hizmetleri, kişisel gelişim, manevi rehberlik ve sosyal

sorumluluk alanlarında yüksek bilgi ve beceri gerektiren bir alandır (Kaya & Küçük, 2015).

Din görevlilerinin bu görevi yerine getirebilmeleri için gerekli olan bilgi, beceri, tutum ve kişilik özelliklerinin tümüne mesleki yeterlik denir (Turan, 2013). Bu, din görevlilerinin görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmeleri ve topluma sağlıklı dini rehberlik sunabilmeleri için büyük önem taşır. Temel yeterlikler başlığı altında, din görevlilerinin sahip olması gereken İslam ilimleri ve din hizmetleri ile ilgili basit düzeyde bilgi, beceri ve yetkinliklerin yanı sıra, bunları öğrencilerine nasıl ve ne kadar aktaracakları da önemlidir. Manevi rehberlik faaliyetlerini yürütecek personelin, bu eğitimi alıp almadığı dikkate alınmalı ve görevlendirme buna göre yapılmalıdır (Kaya & Nazıroğlu, 2010).

Din görevlilerinin sorumluluğu, sadece dini bilgileri öğretmekle sınırlı değildir. Onlar, manevi sorunlara çözüm bulma noktasında da aktif bir rol oynarlar. **İtikadi**, ubudi ve ahlaki sorulara yanıt ararken, bireylerin içsel huzurları için doğru yönlendirmeler yapmaları gerekmektedir. Hz. Peygamber'in yaklaşımını örnek alarak, bireylere **özgür irade** ve doğru seçimi yapma fırsatı sunmalıdırlar. Merhamet ve anlayışlı yaklaşım, özellikle zor durumda olan bireylerle çalışırken kritik bir öneme sahiptir (Altaş, 2000).

Din görevlilerinin görevleri, sadece dini öğretimle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda bireylerin toplumla uyumlu, sağlıklı ve manevi olarak güçlü bireyler olarak gelişmelerini desteklemeyi de amaçlamalıdır. Bunun için, değerler eğitimi ve manevi rehberlik süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi, her yaş ve sosyal gruptan insan için önemli bir ihtiyaçtır (Bilgin, 1995).

Son olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belirlediği yeterlik ilkeleri doğrultusunda, mesleki gelişim ve sürekli eğitim sürecine önem verilmelidir. Din görevlilerinin, toplumun manevi ihtiyaçlarını karşılamak için, güncel gelişmeleri takip etmeleri, toplumsal ve bireysel sorunları anlamaları ve uygun rehberlik yöntemleriyle hizmet sunmaları gerekmektedir. Bu süreçte, işbirliği ve etkinlikler düzenleyerek, manevi doyum sağlanması ve bireylerin içsel huzurlarının desteklenmesi de büyük bir öneme sahiptir (DİB, 2024).

3.1.3. Genel Kültür Yeterlilikler

Sosyal hizmet, insan odaklı bir görevdir ve zaman ile mekân sınırlanması olmaksızın her kademede hizmet verir. Bu durum, bu hizmeti sağlayan kişilere birçok sorumluluk yükler ve onların etkin bir şekilde görev yapmalarını zorunlu kılar. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik hizmet-

lerde, onları etkileyebilecek, ilgilerini çekebilecek ve düşündürebilecek bir kültür seviyesine sahip olunmalı ve etkili bir iletişim dili kullanılmalıdır. İnsan, hem kültürü oluşturur hem de kültürden etkilenir, bu da kültürün dinamik olmasını sağlar. Her toplumun kendine özgü bir kimliği vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014 yılında yayınladığı personel yeterliklerinde, tüm çalışanlar için ortak genel kültür yeterlikleri belirlemiştir.

Söz konusu yeterlikler şu şekildedir:

1. Dinin insan ilişkileri ve kültürle olan etkisini açıklar.
2. Ülkenin işleyişine dair bilgileri edinir.
3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tarihçesini ve kronolojisini bilir, ayrıca idari yapı içindeki yerini anlar.
4. Görevini en iyi şekilde temsil eder.
5. Evrensel değerlere, uzlaşmacı yaklaşıma ve mutabakat kültürüne katkı sağlar.
6. Ulusal ve uluslararası güncel dini gelişmeleri takip eder.
7. Kurumdaki görev, yetki ve sorumluluklarını açıklar.
8. Başkanlığın yönetim düzenine ve teşkilat yapısına hakimdir.
9. Müslümanların bilimsel faaliyetlere, kültür birikimine ve medeniyete katkılarını açıklar.
10. Dili etkili ve kurallara uygun olarak kullanır.
11. Teknolojik gelişmeleri takip ederek bilişim teknolojilerini kullanma konusunda beceriler geliştirir.
12. Alanıyla ilgili yayınları takip eder.
13. Görev aldığı hizmet birimine dair ilgili mevzuatı açıklar.
14. Görev yaptığı bölgenin sosyal ve ekonomik durumunu, kültürel ve dini niteliklerini tanır (DİB, 2024).

Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam dininin itikadi meseleleri, ibadetler ve ahlak esaslarıyla ilgili olarak toplumun çözüm aradığı meselelerde bir yol gösterici rehber olarak uzun yıllardır hizmet vermektedir ve bu hizmeti sürdürecektir. Değişen dünya ve insanlık tarihindeki gelişmelerle birlikte, insanlara hizmet veren tüm kurumlarda önemli ilerlemeler yaşanmakta ve bu kurumların çalışanlarının kendilerini sürekli geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak din gibi hassas bir alanda hizmet veren Diyanet personelinin, görevlerini yerine getirirken bu bilinçle hareket etmesi gereklidir. “Din görevlileri camilerde, Kur’an kurslarında, ceza evlerinde, çocuk

evlerinde, hastanelerde vb. yerlerde bu görevi yapabilmekte; hutbe, vaaz, sohbet, konferans, cenaze töreni, hatim merasimi, mevlit, sünnet töreni, asker uğurlama, yeni doğan çocuklara ad koyma, düğün törenlerinde dua etme veya nikâh kıyma, vb. din hizmetlerini yürütebilmektedirler. Buradan da anlaşılacağı üzere, din hizmetlerini yürüten din görevlilerinin yaygın din eğitimi alanında birçok bilgi ve beceriye, çok yönlü mesleki yeterliklere sahip olmaları ve sürekli kendilerini yenilemeleri gerekmektedir.” (Altıntaş, 2018).

Genel kültür bilgisinin yeterli olması, İlahiyat alanının diğer disiplinlerle daha kolay bağ kurmasına olanak tanıyacaktır. Bu sayede, farklı alanlardaki bilgi birikimleriyle entegrasyon sağlanarak daha zengin ve kapsamlı bir bakış açısı elde edilebilir (Altıntaş, 2018). Mesleğine bütüncül bir yaklaşımla yaklaşan Diyanet personeli, genel kültür bilgisinin en az alan bilgisi kadar önemli olduğunu bilmeli ve toplumun değerlerini kendi bilgileriyle harmanlayarak verilen hizmetin kalitesini artırmaya özen göstermelidir. Dini terimlerin günlük hayatla bağlantı kurularak muhatap kitle için anlamlı hale getirilmesi, din hizmeti veren din görevlisinin genel kültür seviyesine bağlıdır. Verilen içerik yalnızca dini bir içerik olsa dahi, hizmeti sunan kişinin tekdüzelikten uzaklaşarak daha zengin bir anlatım sergilemesine yardımcı olur. Bu yaklaşım, karşısındaki kişiye ilginç örnekler ve çarpıcı girişlerle verilmek istenen mesajın kalıcılığını sağlar ve hayata aktarımını kolaylaştıracak adımlar atılmasına yardımcı olur (Yiğit vd., 2012).

Toplumun kadim değerleri, itikadi düşünceleri, yaşam biçimleri ve sosyal ilişkileri gibi ortak paydalarda birleşen davranışlar, o toplumun genel kültürünü oluşturur. Dezavantajlı bireylerle bir araya gelecek görevlilerin, toplumda öne çıkan ve tarihsel sürece yön vermiş olaylara duyarlı olmaları, karizmatik bir duruş sergileyerek insanları kendilerine çekmelerine ve saygınlık kazanmalarına yardımcı olur. Karşısındaki insanın donanımlı olduğunu hisseden birey ve gruplar, verilen hizmete odaklanır ve hazırbulunuşluk seviyeleri artar. Bu nedenle, ASHB’de görev yapan din görevlilerinin çocukların teknolojiyle olan ilişkilerini yakından takip etmeleri ve kendi hizmetlerinde teknolojik araçları aktif bir şekilde kullanma becerisi geliştirmeleri önemlidir. Ayrıca, din görevlilerinin alanlarıyla ilgili yayınları takip etmeleri, çocukların benimsediği kültürel değerleri göz önünde bulundurmaları ve onlarla iletişim kurarken bu faktörleri unutmamaları gerekir.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye’deki din hizmetleri ve manevi danışmanlık faaliyetlerinin önemli bir parçası olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yürütülen protokoller aracılığıyla

gerçekleştirilen değerler eğitimi ve manevi rehberlik süreçleri incelenmiştir. 2007 ve 2018 yılları arasında gerçekleştirilen çeşitli protokoller, din görevlilerinin farklı devlet kurumlarıyla iş birliği yaparak, toplumsal hizmetlerde etkin bir şekilde yer almalarını sağlamaktadır. Özellikle çocuk evlerinde görev yapan din görevlileri, bu hizmetlerin kalitesinin artırılması ve çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmelerine katkı sağlanabilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Din hizmetleri ve manevi rehberlik, yalnızca dini bilgilerle sınırlı olmayıp, sosyal hizmet ve psikolojik desteği de içinde barındırmaktadır. Din görevlilerinin eğitim seviyesi, bu hizmetlerin etkin bir şekilde sunulabilmesi için önemli bir faktördür. En az lisans düzeyinde eğitim almış personel, görevini daha etkin bir şekilde yerine getirebilir ve karşılaştığı zorluklarla başa çıkabilme kapasitesine sahip olur. Din görevlilerinin, çocukların psiko-sosyal gelişmelerini dikkate alarak onlara değerler eğitimi sunması, bireylerin kişisel gelişimleri ve topluma uyum sağlamaları açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, görevli personelin yalnızca dinî bilgiye değil, aynı zamanda psikolojik, sosyo-kültürel ve pedagojik bilgiye de sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Temel, özel ve genel kültür yeterlilikleri gibi kriterlere hakim bir din görevlisi, çocuklara manevi rehberlik hizmetini daha etkili bir biçimde sunabilir. Ayrıca, çocukların teknoloji ile ilişkilerini göz önünde bulundurarak, teknolojik araçları kullanabilme becerisine sahip olmaları da önemlidir. Din görevlilerinin, güncel gelişmeleri takip etmeleri ve farklı disiplinlerden gelen bilgileri birleştirerek daha zengin bir rehberlik sunmaları gerektiği ortaya konmuştur.

Çocuk evlerinde görev yapan din görevlilerinin, eğitim sürecinde elde ettikleri bilgileri ve kazandıkları yetkinlikleri, çocukların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına en uygun şekilde yönlendirmeleri büyük bir önem taşımaktadır. Bu hizmetin, yalnızca akademik bilgi değil, aynı zamanda bireysel özelliklere duyarlı bir şekilde sunulması gerektiği anlaşılmaktadır. Din görevlilerinin, çocukları tanıma ve onların gelişim özelliklerini göz önünde bulundurarak rehberlik yapma yeteneği, rehberliğin başarısı için kritik bir faktördür. Ayrıca, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında güçlü bir iş birliğinin, din hizmetlerinin verimli bir şekilde sunulmasına ve çocukların manevi gelişmelerine katkı sağlama da belirleyici bir rol oynayacağı belirtilmiştir.

Sonuç olarak, din görevlilerinin sahip olması gereken mesleki yeterliliklerin yalnızca dini bilgiyle sınırlı olmaması gerektiği, bunun yanında sosyal, psikolojik, kültürel ve pedagojik becerilerle donatılmış olmalarının gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, görevlendirilen din görevlilerinin eğitim düzeyi, profesyonel yeterlilikleri ve kişisel gelişmelerine olan duyarlılıkları, çocukların manevi gelişmelerinin yanı sıra toplumsal uyumlarını sağlama noktasında kritik bir rol oynamaktadır. Böylelikle, toplumun

her kesimine etkili bir şekilde rehberlik yapılabilir ve din hizmetlerinin kalitesi artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ağılkaya Şahin, Z. (2021). *Manevi Bakım ve Danışmanlık (Almanya Örneği)*. Marmara Akademi Yayınları.
- Akyürek, S., “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.18, 2005, Ss.175-192.
- Altaş, N., “Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.41, S.1, 2000, Ss.327-350.
- Altuntaş, M. E., “Bir Hatip Olarak Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Temel Yeterlilikler”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, S.12, 2018, Ss.416-429.
- Altuntaş, M., Öztürk, E. ve Arıkan, S. (2019). “Madde Bağımlılığı Tedavisinde Manevi Desteğin Ekip Çalışması İle Yürütülmesi”. *The Journal Of Social Science*, 3(5), 195-207. <https://doi.org/10.30520/Tjsosci.509793>
- ASHB. Tarihçe. <https://www.aile.gov.tr/> 12.06.2024 Tarihinde Erişildi.
- Aşıkoğlu, N. Y., “Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S.2, 2004, Ss.17-24.
- Ayten, A. (2020). *Din Ve Sağlık: Kavram, Kuram ve Araştırma*. Marmara Akademi Yayınları.
- Baygeldi, M. R. (2018). Türkiye’de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması Mevcut Durum ve Öneriler. *SETA Analiz*, (234), 1-31.
- Beşoluk, Ş., Horzum, M. B. “Öğretmen Adaylarının Meslek Bilgisi, Alan Bilgisi Dersleri ve Öğretmen Olma İsteğine İlişkin Görüşleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.44, S.1, 2011, Ss.17-49.
- Bilgin, B., “İrşadda Evrensel Sorumluluk”, *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yayınları, Ankara, 1995, Ss.171-178.
- Boztilkı, M. ve Ardıç, E. (2017). “Maneviyat Ve Sağlık”. *Journal Of Academic Research In Nursing*, 3(1), 39-45. <https://doi.org/10.5222/Jaren.2017.1008>
- Cebeci, S. (2016). *Dini Danışma ve Rehberlik*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Demirtaş, B., Gürsu, O. ve Söylev, Ö. F. (Ed.). (2021). *Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- DİB. (2024). “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü”. <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/> 25.11.2024 Tarihinde Erişildi
- Düzgüner, S. Ve Ayten, A. (2021). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ege, R. (2021). “Türkiye’de Manevi Danışman Yetiştirme Eğitimi Arayışları: Yüksek Din Öğretiminin Yapısı, İstihdam Alanı Ve Uluslararası Standartlar Açısından Bir İnceleme”. *İslami Araştırmalar*, 32(3), 816-832.

- Ertuğ, H., “İslam’da Yetimlerin Hukuki Statüsü”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.31, 2009, S.134.
- Gülmez, Ç. ve Yenen, H. (2020). *Kadın Konukevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gürsu, O. (2022). *Manevi Danışmanlar İçin Kılavuz: Danışma İlke, Beceri ve Teknikleri*. Çamlıca Yayınları.
- Han, A. (2016). “Diyanet İşleri Başkanlığının Hastanelerde Yürüttüğü Manevi Destek Hizmetleri”. Ayten, A., Koç, M. ve Tınaz, N. (Ed.), *Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Cilt- II* (S. 91-107). Dem Yayınları.
- Karagöz, S. ve Gümüş Böke, E. (2020). *Aile Ve Dini Rehberlik Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, M., Küçük, N., “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri: Safranbolu’da Görev Yapan Din Görevlileri Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.5, 2015, Ss.1-18.
- Kaya, M., Nazıroğlu, B., “İlahiyat Fakültelerinde Pedagojik Formasyon Derslerinin Tarihi Gelişimi”, *Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi, Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları* (Uluslararası Katılımlı Çalıştay 19-25 Temmuz 2010), 2011, Ss, 125-141.
- Koç, D. Ve Güldaş, F. Z. (2021). “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları (2016- 2020) Üzerine Bir Swot Analizi”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, (4), 39-74.
- Koç, M. (2012). “Manevi-[Psikolojik] Danışmanlık İle İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma-1”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 201-237.
- Koç, Y. (2020). “Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in Uygulamaları”. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, (2), 159-200.
- Macit, Y., “Hz. Muhammed’in Bazı İletişim İlkeleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.16, 2004, Ss.271-303.
- Özkan, A. (2019). *“Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması”*. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Poyraz, C., “Türkiye’deki Rehberlik Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, 2006, Ss.187-209.
- Söylev, Ö. F. (2014). *“Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik –Alanları, İmkânları ve Yöntemleri- (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)”*. [Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Sözcün, Z. (2017). “Dini Danışma ve Rehberliğin Hayatımızdaki Yeri Ve Önemi”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 3(1), 207-220.

- Şirin, T. (2013). “*Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli*”. [Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Şirin, T. (2014). *Dini Danışma ve Rehberlik: İhsan Modeli, Manevi Danışmanlık*. Mim Akademi Yayınları.
- Tan, H. N. ve Yıldız, M. (2022). “‘Manevi İyi Oluş’ Kavramının Ortaya Çıkışı Ve Tanımlanması”. *Dini Araştırmalar* 25/63, 447-476. [https://Doi.Org/10.15745/Da.1175149](https://doi.org/10.15745/Da.1175149)
- Topuz, İ. (2014). *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri*. Manas Yayınları.
- Turan, İ., “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.13, S.1, 2013, Ss.47-73.
- Yaman, N. (2019). “*Terapötik Süreçte Maneviyat: Ruh Sağlığı Alanı Çalışanlarının Değerlendirmeleriyle Ülkemizden Örnekler*”. Ayten, A. (Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler İçinde* (S. 17-43). Dem Yayınları.
- Yavuzer, H., “Din Görevlilerinin Meslekleriyle İlgili Memnuniyet, Beklenti ve Performansları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Nevşehir Örneği”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C.2, S.1, 2013, Ss.64-81.
- Yiğit, Y., Aygün, D., Çekin, A., Han, A., Küçük, H., Süneci, A., *Vaaz Kılavuzu*, DİB Yayınları, Ankara, 2012.

